

Samiska sakrala ortnamn

Ett försök till översikt

Av Håkan Rydving

Namn och bygd 113 (2025), 97–154.

Håkan Rydving, Department of Archaeology, History, Cultural Studies, and Religion, University of Bergen: Sami sacred place names. An attempt at an overview.

Abstract

This article gives a general overview of the main categories of indigenous Sami sacred place-names. The largest categories of possibly theophoric names appear problematic since it is unclear which place-names in these categories really include the name of a divinity. There are several categories of cultic (or ritual) place-names, most of them indicating a sacrificial place, but a few instead include a word for a ritual specialist or some of their associated objects/attributes. Place-names that indicate that an area or a place was regarded as ‘sacred’ are common and widespread throughout the present Sami settlement area. Traces of such names can, however, also be found in some areas where the Sami have long been assimilated with the majority population.

Keywords: onomastics, indigenous Sami sacred place names, northern Finland, northern Norway, northern Sweden, north-western Russia.

Inledning

Ortnamn är ett viktigt källmaterial för religionshistorien (se t.ex. Rydving 1990, Egeler 2019), men de har i liten grad använts vid studiet av inhemsk samisk religion.¹ Syftet med den här uppsatsen är att exemplifiera hur kunskap om de sakrala ortnamnen, deras betydelser och utbredning, kan komplettera informationen i andra typer av källor. Jag gör det genom en inventering, presentation och diskussion av samiska ortnamn som kan definieras som sakrala i relation till inhemsk samisk religion (ortnamn som refererar till kristna föreställningar och riter är inte medtagna). Ambitionen har inte varit att göra en totalinventering av de samiska sakrala ortnamnen, men att genom en excerpe-

¹ Jag vill tacka professor Eva Nyman för hennes entusiasm för temat. Utan hennes uppmuntran hade uppsatsen knappast kommit till. De värdefulla kommentarer jag fått av Eva och de två externa granskarna har varit till stor hjälp när jag förberett texten för publicering. Ett varmt tack!

ring av ortnamn i lättillgängliga källor få ett urval som är tillräckligt stort för att vara representativt för den typen av samiska ortnamn.

För att avgränsa urvalet av ortnamn har jag utgått från en religionsdefinition. Även om religionsbegreppet är problematiskt i studier av samhällen där det traditionellt inte funnits en motsvarighet till begreppet 'religion', har jag i den här undersökningen valt att avgränsa de namn som jag undersöker (de »sakrala» namnen) med hjälp av religionsbegreppet som en analytisk kategori. Den religionsdefinition jag utgått ifrån är Melford E. Spiros klassiska definition av 'religion' som »an institution consisting of culturally patterned interaction with culturally postulated superhuman beings» (Spiro 1966 s. 96), men med den skillnaden att jag använder en översättning av den sydsamiska termen *ov-våajnoes voejkenh* 'osynliga väsen'² i stället för Spiros *superhuman beings* 'övermänniskliga väsen'.

Sakrala ortnamn kan delas in i olika typer. Jag använder här samma modell som jag föreslagit tidigare (Rydving 1990, men med typerna i en annan ordning):³ (1) teofora ortnamn, alltså ortnamn där namnet på något osynligt väsen eller beteckningen på någon kategori av sådana väsen ingår i eller utgör hela namnet; (2) kultiska (eller rituella) ortnamn, sådana som innehåller eller utgörs av ett ord för någon form av rituell aktivitet riktad till osynliga väsen, en plats för en sådan aktivitet, eller av ett ord för en rituell specialist eller rituella hjälpmedel; (3) ortnamn som är både teofora och kultiska; och (4) ortnamn som är sakrala utan att vara vare sig teofora eller kultiska. I den fjärde gruppen ingår bl.a. ortnamn som innehåller eller utgörs av ett ord för 'helig' eller ett annat ord som anger att platsen uppfattats ha en sakral betydelse.

Många platser och områden som kunde definieras som sakrala, som t.ex. offerplatser, hade (och har) namn som inte är sakrala. Det är därför viktigt att skilja mellan sakrala platser och platser med sakrala ortnamn. Man får en fingervisning om hur relativt ovanligt det på 1600- och 1700-talen var att samiska sakrala platser hade sakrala namn om man går igenom de äldsta bevarade förteckningarna över samiska offerplatser. Av de som nämns i dem är det endast ett fåtal som har sakrala namn. I Samuel Rheens ([1671] 1897 s. 40–42) lista med 30 lulesamiska »offerberg» har endast tre sakrala namn, *Saijuo* (*Sájjvva* i

² Termen är hämtad från Torkel Tomassons ([1917] 1988 s. 50 f.) uppteckningar av syd- och ume-samiska traditioner, men jag använder den i en vidare betydelse än Tomasson. Motsvarigheter till den sydsamiska termen finns i andra samiska varieteter, som lulesamiskans *vuojnodime* 'de osynliga' och nordsamiskans *oaidnemeahtumat* 'id.'. Begreppet 'osynliga' (saS. *ov-våajnoes*) ersätter Spiros 'övermänniskliga' och andra problematiska begrepp – som 'andliga', 'hypotetiska', 'transempiriska', 'övernaturliga', etc. – som används om dessa väsen i religionsdefinitioner.

³ Den är i praktiken densamma som Nymans (2023 s. 16). Den enda skillnaden är att jag bland de kultiska (rituella) ortnamnen har inkluderat ortnamn som innehåller ett par ord för rituella specialister och några av deras hjälpmedel.

Jiellvárre/Jiellvárri [Gällivare]),⁴ en sjö som ett av offerbergen ligger vid, *Olla passi* (**Oallobasse*⁵ i Jåhkåmåhkke [Jokkmokk]), av *oallot* 'kvista av ett träd, ta bort ris och buskar m.m. från den tilltänkta kåtaplatsen; slå och jaga ett djur' (Grundström 1946–54 s. 1500),⁶ och *basse* 'offerplats', och *Moor Acka* (*Áhkká* i Jiellvárre/Jiellvárri), det svenska ordet *mor* följt av ett ord som kan vara namnet på ett viktigt kvinnligt osynligt väsen (en »gudinna»).

Olaus S. Graan ([1672] 1899b s. 84) lämnar efter informanten Anund Thors-son upplysningen att ytterligare en av platserna i Rheens lista hade ett sakralt namn, *Stoura passe darra* (**Stuorra Basse Darrha* i Jåhkåmåhkke) 'stora, heliga ravinkanten' (Graan [1672] 1899a s. 63, jfr Grundström 1946–54 s. 1084, Rydving 1988), något Rheen tydligen inte kände till. Dessutom nämner Graan ytterligare ett berg med ett sakralt namn i sin lista med tolv »offerberg» från samma område, *Atchickvarri* (**Átjekvárre*, numera *Átjek* i Jåhkåmåhkke), 'Átjek-berget'.⁷ *Átjek* var det lulesamiska namnet på den personifierade åskan; som appellativ betyder *átjek* 'åska'.

I Isaac Olsens ([efter 1715] 1934 s. 134–140) lista med 112 offerplatser i Finnmark har endast 22 namn som helt otvetydigt kan karakteriseras som sakrala. De tre som har teofora namn har alla *ipmil* 'gudom' som efterled (som *Gulli Ibmel* [**Guolleipmil*] 'fiskgudomen' i Unjárga [Nesseby]).⁸ Av de med kultiska namn har tre en form av *sieidi* 'sejte, offersten' som förled (som *Seide Niarg* [**Sieidenjárga*] 'sejtudden' i Čuđegieddi [Kistrand]), två har en form av **álda* 'offerplats' som förled (som *Alda- Ziock* [*Áldačohkka*] 'offer-

⁴ När jag ger exempel på ortnamn lokaliserar jag platsen eller området där namnet är belagt genom att ange det samiska namnet på kommunen i Finland, Norge och Sverige, och distriktet (ry. *païon*) i Ryssland. Första gången ett sådant namn nämns anger jag också det finska, norska, ryska eller svenska namnet, därefter endast det samiska. En lista över samiska distrikts- och kommunnamn med motsvarigheter finns i slutet av uppsatsen. När kommunen ligger i gränsområdet mellan två samiska språkområden med olika ortografier anger jag (som i fallet Gällivare) både den sydligare och den nordligare stavningen av namnet. Jag använder med något undantag de korta namnen som oftast är namn på centralorten, alltså *Vualtjere* (Vilhelmina), inte *Vualtjeren tjielte* (Vilhelmina kommun), och *Луяввьр* (Ловозеро), inte *Луяввьр ёмьне* (Lujävv'r jēm'n'e) (Ловозерский район).

⁵ Alla namn som inte har kunnat identifieras på de digitala kartorna eller i andra nutida källor med korrekt samisk stavning, och som jag därför rekonstruerat utifrån äldre skrivningar, markeras med en stjärna (*).

⁶ Jag anger alla betydelser på svenska. Översättningar av samiska ord till finska, norska, ryska eller tyska i ordböcker och andra texter har jag vidareöversatt till svenska.

⁷ Lulesamiska *várre*, med motsvarigheter från sydsamiska till skoltsamiska (saS. *vaerie*, saU. *várrie*, saArj. *várre*, saN. *várri*, saE. *vääri*, saSk. *vää'rr*), betyder både 'berg' och 'fjäll'; i exemplet översätter jag ett lägre och rundare *várre* etc. med 'berg' och ett högre och spetsigare med 'fjäll'. Den kildinsamiska etymologiska motsvarigheten, saKld. *өөррө* (*väärr*), betyder 'skog, barrskog'. För 'berg, fjäll' används där i stället bl.a. *уоррөт* (*urr't*), 'fjäll, fjällrygg'.

⁸ Eftersom samiskan inte har något grammatiskt genus är det riktigare att översätta *ipmil* med det könsneutrala 'gudom' än med 'gud' som ju betecknar en manlig gudom i motsats till »gudinna», kvinnlig gudom.

platstoppen' i Čáhcesuollu [Vadsø]), och en har *bassi* 'offerplats' som efterled (*Kalbe Passe* [**Gálbbebassi*] 'Gálbis/Kalvens offerplats, dvs. offerplatsen på ön Gálbi/Kalven' i Láhppi [Loppa]). Dessutom heter två *Vuoiddas* 'smörjelse' och fyra har *vuoidde-* 'smörj-' eller *vuoiddas* 'smörjelse' som förled (som *Voiddegiergie* [**Vuoiddegeadggit*] 'smörjstenarna' i Deatnu [Tana]). De övriga åtta med sakrala namn har ett ord som inte längre används i nordsamiskan som förled, **áilegas-* eller **áillis-* 'helig' (som *aillickas vuare* [**Áilegasvárri*] 'heliga fjället' i Davvesiida [Lebesby]), eller *basse-* (som *Passe-niarg* [**Bassenjárga*] 'heliga udden'; namnet har inte identifierats).

De flesta av platserna i Olsens lista har alltså icke-sakrala namn. För att ange att det fanns en offerplats på platsen eller i området använder han ortnamnet som genitivattribut till den samiska tekniska termen *bassi álda* 'helig offerplats'. Så kallas t.ex. offerplatsen vid eller på Nieidavárri 'flickfjället' i Unjárga, för *Nieid Varre passe alda* (**Nieidavári bassi álda*) 'Nieidavárris heliga offerplats'. Några få av platserna i Olsens lista identifieras med ett personnamn i stället för ett ortnamn. T.ex. kallas den offersten (saN. *sieidi*) där en *noaidi* 'nåjd; en typ av rituell specialist' som hette Einar brukade offra helt enkelt för *Einner Zæide* (**Einára sieidi*) 'Einars sejte' (Olsen [efter 1715] 1934 s. 134, 137; ang. identifieringen av namnen, se Qvigstad 1926, Vorren & Erikson 1993).

En annan sådan lista från början av 1700-talet är Hans Skankes ([1728–31] 1945a s. 222–224) exempel på sydsamiska *saajve*-fjäll upptecknade efter sex informanter. De fjällarna var, till skillnad från platserna i Olsens lista, inte offerplatser, men uppfattades som boningar för *saajve*-väsen och alltså som sakrala. De flesta av namnen på fjällarna är däremot inte det. Av fjällarna i Skankes lista är det endast ett som har ett namn som kan vara sakralt, *Aahka* i Lijre (Lierne); som appellativ betyder saS. *aahka* 'farmor, mormor; äldre kvinna' i sydlig och central sydsamiska, 'hustru' i nordlig. Som namn betecknade *Aahka* ett av de kvinnliga osynliga väsendena (en av »gudinnorna»), men det är osäkert vem som avses (se nedan). *Saajve*-fjällarna beskrivs på samma sätt som offerplatserna i Olsens lista; ortnamnen står som genitivattribut till ordet *saajve* 'saajve-fjäll' (ang. identifieringen av namnen, se Wiklund 1918, Qvigstad 1943, Bergsland 1985).

Alla platser som uppfattades som sakrala hade (och har) alltså inte sakrala namn. Men det motsatta är lika viktigt att vara medveten om: alla platser med sakrala namn var inte offerplatser eller platser för andra religiösa riter. Även när man passerade sådana platser var det viktigt att uppträda på ett korrekt sätt. Man skulle t.ex. vara tyst och föra så lite oväsen som möjligt för att inte störa och irritera det eller de väsen som ansågs bo där (jfr Leem [1740-t.] 1767 s. 442–444 med flera exempel). Ibland utfördes riter utan att någon bestämd plats var avgränsad för dem. När man passerade ett fjäll där något osynligt väsen ansågs bo, kunde man, i alla fall i det lulesamiska området, stanna upp

var som helst, stryka lite renblod på en sten och så kasta stenen upp mot fjället som ett offer (Rheen [1671] 1897 s. 42), eller så offrade man lite smör, fett eller tobak på platsen (Sigvard Kildal [1730] 1807 s. 455).

Samiska varieteter, ortografier och ortnamn

Samiskan har stor intern variation. Den beror bl.a. på att samiska talas i områden med olika majoritetsspråk, skandinaviska (norska och svenska), finska och ryska, som bidragit med lånord. De språkliga skillnaderna mellan olika områden beror också på att samiska grupper haft olika mycket kontakt med varandra. Traditionellt har det samiska språkområdet varit ett kontinuum från sydlig sydsamiska till östlig tersamiska och med få tydliga dialektgränser, men sedan 1600-talet har forskare delat in samiskan i dialekter och underdialekter och skapat skriftspråk som används i större eller mindre områden (jfr Rydving 2013 s. 27–82). I dag talas åtta samiska språk (eller huvuddialekter), syd-, ume-, arjeplogs- (eller: pite-), lule-, nord-, enare-, skolt- och kildinsamiska.⁹ Alla har egna skriftspråk med ortografier som delvis bygger på olika principer.¹⁰ Det gör att skillnaderna mellan olika varieteter, särskilt sådana som talas nära varandra, ibland ser större ut i skrift än vad de är i talspråket. Skriftspråken baseras i huvudsak på någon eller några av de centrala varieteterna inom varje språkområde. Trots att det i det talade språket inte är några tydliga dialektgränser, har det varit nödvändigt att dra gränser mellan de olika dialektområdena eftersom de moderna skriftspråkens ortografier används på officiella kartor i Finland, Norge och Sverige. En del sådana gränsdragningar har naturligt nog varit omdiskuterade bland språkbrukare, inte minst när kommuner vill ha ett officiellt samiskt namn och samiska ortnamn därför ska skrivas med samisk ortografi (men vilken?) på vägskyltar. I områden där flera samiska varieteter talas skrivs ortnamnen på de digitala kartorna i Norge och Sverige med maximalt två samiska ortografier. I Finland tar man däremot med former på alla de varieteter som talas i ett område. Ortnamn i Aanaar (Inari, Enare) skrivs t.ex. med både enare- och nordsamisk ortografi och i en del av kommunen även med skoltsamisk, förutom i finsk och i något fall även i svensk form. När jag ger exempel skriver jag däremot – med några undantag – ortnamnen med endast en samisk ortografi (jfr fig. 1).

⁹ Av samiska varieteter som inte längre talas kan kemi-, akkala- och tersamiska identifieras i ortnamn. Kemisamiska talades i norra Finland, akkalasamiska på den sydvästra och tersamiska på den östligaste delen av Kolahalvön. De sista talarna av kemisamiska avled på 1850-talet, den sista talaren av akkalasamiska 2003 och de sista som talade tersamiska under 2010-talet, men det finns fortfarande några personer med passiva kunskaper i akkala- och tersamiska (no.wikipedia.org s.v. kemisamisk, akkalasamisk, tersamisk; hämtad 30.4.2025).

¹⁰ En jämförelse av de sex samiska skriftspråk som var i bruk på 1990-talet finns i Rydving 1995a (men observera tryckfelet <дк> för <гк> på s. 27, rad 4 nedifrån).

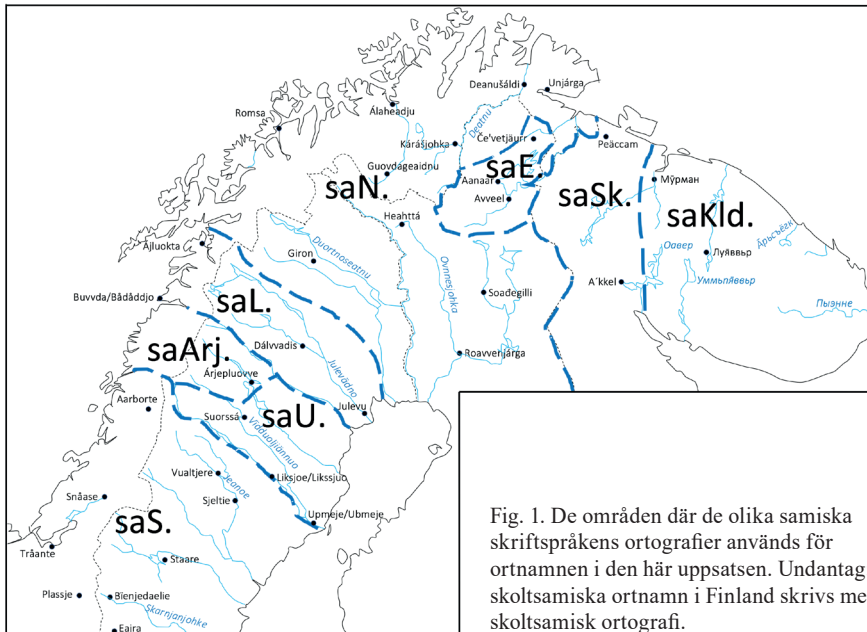

Fig. 1. De områden där de olika samiska skriftspråkens ortografier används för ortnamnen i den här uppsatsen. Undantag: skoltsamiska ortnamn i Finland skrivs med skoltsamisk ortografi.

Förkortningar: saArj. = arjeplogssamiska (= pitesamiska); saE. = enaresamiska; saKld. = kildinsamiska; saL. = lulesamiska; saN. = nordsamiska; saS. = sydsamiska; saSk. = skoltsamiska; saU. = umesamiska.

Ortnamn: saE. **Aanaar** (fi. Inari, sv. Enare), saS. **Aarborte** (no. Hattfjelldal), saL. **Ájluokta** (no. Drag), saSk. **A'kkel** (ry. Бабинский, fi. Akkala), saN. **Álaheadju** (no. Alta), saArj. **Árjepluovve** (sv. Arjeplog), saKld. **Äрьсьёгк** (Är'sjogk) (ry. Варзина), saE. **Avveel** (fi. Ivalo), saS. **Bienjedaelie** (sv. Funäsdalen), saArj. **Buvvda** / saL. **Bådådđjo** (no. Bodø), saSk. **Ce'vetjaurr** (fi. Sevtijärvi), saL. **Dálvvadis** (sv. [kommuncen] Jokkmokk), saN. **Deanušáldi** (no. Tana bru), saN. **Deatnu** (fi. Tenojoki, no. Tana[elva]), saN. **Duortnoseatnu** (fi. Tornionjoki, sv. Torneälven), saS. **Eajra** (sv. Idre), saN. **Giron** (sv. Kiruna), saN. **Guovdageaidnu** (no. Kautokeino), saN. **Heahtta** (fi. Hetta), saS. **Jeanoe** (sv. Ängermanälven), saL. **Julevu** (sv. Luleå), saL. **Julevädno** (sv. Luleälven), saN. **Kárášjohka** (no. Karasjok), saS. **Liksjoie** / saU. **Likssjuo** (sv. Lycksele), saKld. **Лујаввр** (Lujávvr) (ry. Ловозеро), saKld. **Мўрман** (Mürman) (ry. Мурманск), saKld. **Оавер** (Oaver) (ry. Имандра), saN. **Ovnneshjohka** (fi. Ounasjoki), saSk. **Peaccam** (fi. Petsamo, ry. Печенга), saS. **Plassje** (no. Røros), saKld. **Пыэнне** (Pyenn'e) (ry. Поной), saN. **Roavvenjárga** (fi. Rovaniemi), saN. **Romsa** (no. Tromsø), saS. **Sjeltie** (sv. Åsele), saS. **Skarnjanjohke** (sv. Ljusnan), saS. **Snåase** (no. Snåsa), saN. **Soadegilli** (fi. Sodankylä), saU. **Suorssá** (sv. Sorsele), saS. **Tråante** (no. Trondheim), saKld. **Уммыяввр** (Umm'pjávvr) (ry. Умвозеро), saN. **Unjárga** (no. Nesseby), saS. **Upmeje** / saU. **Ubmeje** (sv. Umeå), saU. **Vidduoljiännuo** (sv. Vindelälven), saS. **Vualtjere** (sv. Vilhelmina).

Samiska ortnamn består vanligtvis av två leder, men det finns också namn som är simplicia och sådana som har fler än två leder. Förleden i de sakrala ortnamnen är antingen ett adjektiv (som saS. *aejlies* 'helig' i saS. *Aejliesjaevrie* 'heliga sjön') eller ett substantiv (som saN. *sieide* 'sejte, offersten' i saN. *Sieiddevárri* 'sejteberget eller -fjället'). Det är stor variation i hur förleden skrivs.

För att ta nordsamiskan som exempel så står förleden, om den är ett substantiv, vanligtvis i genitiv singular och andra stavelsens vokal är förkortad som i *Sieiddevárri*, men det finns också namn där vokalen i andra stavelsen inte är förkortad (*Sieiddivárri*), och namn med förleden i nominativ singular med (*Sieidejávri*) eller utan (*Sieidijávri*) att andra stavelsens vokal förkortats. Det är dessutom vanligt med variation i de olika områdena. T.ex. kan det samiska namnet på det sund i Árjepluovve (Arjeplog) som heter *Stensund* på svenska skrivas både *Säjjetjålme* (med förleden i nominativ singular) 'sejtesundet' och *Siejetjålme* (med förleden i genitiv singular) 'id. (egentligen »sejtens sund»)'. (Sjaggo 2021 s. 245).

I de fall då det primära namnet är ett simplex i singular står det för det mesta i nominativ (som i fjällnamnet saL. *Noajdde* 'nåjden' i Jåhkâmáhkke), men ofta i genitiv som förled i sammansatta namn (som i *Noajdejågåsj*, *Noajdeoalge* och *Noajdevallda*; med *jågåsj* '[mindre] bäck', *oalge* 'fjällaxel, mindre fjäll som hänger samman med ett större', respektive *vallda* 'torr grässlätt utan träd nära vatten', som efterleder) (Min karta).

I treledade ortnamn är mellanleden vanligtvis förkortad i nordsamiskan. Stället där saN. *Áhkojohka* 'Áhkku-ån' (i Ohcejohka [Utsjoki]) rinner ut i Deatnu (Tanaälven) heter därför *Áhkojohnjålmi* 'Áhkku-åmynningen'. Mellanleden *-joh-* är den förkortade formen av saN. *johka* 'å, älv' (Kartplatsen). I några tillfällen finns endast treledade namn belagda, men inte det tvåledade som de baseras på. När det t.ex. finns ett *Basegurajávri* 'offerplatsklyftans sjö' (i Kárášjohka [Karasjok]) (Norgeskart), måste det också finnas (eller ha funnits) ett **Basegurra* 'offerplatsklyftan'.

En del ord kan förekomma både som huvudled och bestämningsled. För att ta ett nordsamiskt exempel så kan saN. *bassi* vara både adjektiv med betydelsen 'helig' och substantiv och då betyda 'helig plats, offerplats'.¹¹ Adjektivet förekommer enbart som bestämningsled, men substantivet kan vara både bestämningsled (i nominativ eller genitiv) och huvudled (i nominativ).

Källor och källkritik

Eftersom ambitionen med den här undersökningen är att – med en rimlig arbetsinsats – inventera samiska sakrala ortnamn i hela Sápmi, det samiska bosättningsområdet, har jag baserat den på lättillgängligt publicerat material. Det betyder att jag varken gått igenom opublicerat arkivmaterial eller samlat in något nytt material genom intervjuer. Trots bristerna bedömer jag att källmaterialet är tillräckligt omfattande och varierat för att kunna ge en generell bild av de vanligaste typerna av samiska sakrala ortnamn och deras utbred-

¹¹ I dag har orden också andra betydelser; se nedan.

ning. Översikten kan senare kompletteras och revideras genom lokala specialstudier som utvidgar källmaterialet med arkivmaterial och insamling av nya namn.¹² De källor jag använt är följande:

(1) Kartor. De digitaliserade kartorna med ortnamn som publiceras av Kartverket i Norge (Norgeskart), Lantmäteriet i Sverige (Min karta) och Lantmäteriverket (Maanmittauslaitos/Kartplatsen) i Finland innehåller en stor mängd samiska ortnamn och har därför varit viktiga källor. Tyvärr saknas ett motsvarande kartverk för Ryssland. Jag har haft en del hjälp av de ryska namnen på Google maps och i applikationen Kartor, men framför allt av den topografiska kartan över Kolahalvön från 1933 (Topografičeskaja karta) för att identifiera platser där. Av äldre kartor har jag enbart använt Johan Persson Geddas karta över skattelanden i Umeå lappmark från 1671, föredömligt utgiven och kommenterad av Gudrun Norstedt (Norstedt 2011) eftersom jag arbetat med den i ett annat sammanhang.¹³

(2) Regionala ortnamnsöversikter. Det finns flera publicerade regionala översikter över samiska ortnamn och jag har letat sakrala ortnamn i många av dem. De mest värdefulla har varit dels de äldre över Nordland, Troms och Finnmark (Qvigstad 1935, 1938), över Kolahalvön (Voščinin 1939), och över Peäccam (Petsamo, Печенга) medan området fortfarande tillhörde Finland (Tanner 1928, Nickul 1934). Bland nyare översikter har jag använt publikationer med inventeringar och förklaringar av ortnamn i det lulesamiska området i Norge (Storjord 1998), på den norska sidan av Deatnu (Tenojoki, Tanaelva), gränsälven mellan Norge och Finland (Solbakk 2012, 2015), i det enaresamiska området (Mattus 2014), i kommunen Kárášjohka (Boyne 2017), i det nord-samiska området (Aikio 2017), och i det arjeplogssamiska området i Sverige (Sjaggo 2021). Lexika över samiska ortnamnselement i Norge (Qvigstad 1944),

¹² Ett gott exempel på vilket omfattande samiskt namnförråd det går att belägga i ett område om man baserar sig på en kombination av arkivkällor, intervjuer, kartor och publikationer är Magga-Eira 2025.

¹³ För att ta ett exempel på användningen av den kartan så antog arkeologen Anders Huggert (2000) att det funnits en samisk offerplats på ett namnlöst berg sydväst om byn Ruosskuo (Ruskesele) i Liksjoe/Likssjuo (Lycksele). Hans utgångspunkt var ett studium av Geddas karta där han hittade det svenska namnet *Altarberget*. På kartan skrivs bergets samiska namn *Altawari* och den närliggande sjöns namn *Alta Jauri* (Norstedt 2011 s. 90 f.). De innehöll alltså saU. *áldda* 'skyddsande; offerplats' som förled (jfr Norstedt och Korhonen 2011 s. 198). På Min karta kallas sjön *Alträsket* och en bosättning vid sjön heter *Alvik*, men de ursprungliga samiska namnen har alltså inget med trädbeteckningen *al* att göra. Norr om berget har Min karta däremot *Altarliden* och *Altarlidsmyren*, som behållit den svenska översättningen av den samiska förleden. Marte Spangen (2016 s. 60–63), som kritiserat Huggerts tolkning av stensättningen på Altarberget som lämningar av en samisk offerplats, kan mycket väl ha rätt i den kritiken, men de samiska ortnamnen på Geddas karta visar att det ändå måste ha funnits en offerplats i området. Exemplet illustrerar hur upplysande det äldre kartmaterialet kan vara.

Sverige (Collinder 1964) och Ryssland (Sopostavitel’no-onomasiologičeckij slovar’ [...] 2007, Kert 2009) har också varit till hjälp.

Det finns flera kortare samiska ortnamnsöversikter. Av dem jag gått igenom innehåller några få åtminstone något samiskt sakralt ortnamn som inte varit belagt i andra källor: de över samiska ortnamn i Norge (Nesheim 1968), i det lulesamiska området i Sverige (Andersson & Korhonen 1994), i Árviesjávrrie (Arvidsjaur) och Árjepluovve (Korhonen 2017) och i Rungovuopmi (Spansdalen) (Nutti & Hermansen 2018).

Av de stora samiska ordböckerna är det endast den skolt-, akkala-, kildin- och tersamiska (T. I. Itkonen 1958 s. 966–1038) och den sydsamiska (Hasselbrink 1981–85 *passim*) som innehåller mer än enstaka ortnamn.

(3) Förteckningar över samiska heliga platser. I tillägg till det redan nämnda materialet från 1600- och 1700-talen (Rheen ([1671] 1897 s. 40–42, Graan ([1672] 1899b s. 84, Olsen ([efter 1715] 1934 s. 134–140, Skanke ([1728–31] 1945a s. 222–224) finns det några nyare översikter över samiska heliga platser i Norge (Qvigstad 1926), Finland (T. I. Itkonen 1946 s. 30–69, 313–315, Äikäs 2011 s. 179–229) och Sverige (Manker 1957). Det materialet har kompletterats med korta listor över samiska heliga platser i Peäccam (Petsamo, Печенга) (Holmberg-Harva 1928) och samiska sakrala ortnamn i Finnmark (Steen 1963).

För den språkliga analysen av namnen har jag (förutom egna kunskaper i samiska) använt mig av de stora ordböckerna för sydsamiska (Hasselbrink 1981–85), lulesamiska (Grundström 1946–54), nordsamiska (Nielsen 1932–38), enaresamiska (E. Itkonen & al. 1986–91) och skolt-, akkala-, kildin- och tersamiska (T. I. Itkonen 1958), och i tillägg mindre ordböcker för sydsamiska (Bergsland & Mattsson Magga 1993, Israelsson & Nejne [2007]), umesamiska (Schlachter 1958, Barruk 2018), arjeplogssamiska (= pitesamiska) (Bengtsson m.fl. 2016), lulesamiska (Korhonen 1979, Spiik 1994, Kintel 2013), nordsamiska (Sammallahti 2021, Svonni 2023), enaresamiska (Sammallahti & Morottaja 1993, Olthuis & Valtonen 2020), skoltsamiska (Moshnikoff & Moshnikoff [2020]) och kildinsamiska (Antonova & Šeller 2021). När jag anger betydelser är de i huvudsak hämtade från ordböckerna, men för att spara plats anger jag endast referenser när förklaringen av en betydelse kräver mer än några få ord, avviker från den vanliga eller har särskilt intresse för uppsatsens tema.

Som framgår av källöversikten har materialet flera begränsningar, framför allt därför att olika områden i Sápmi är olika väl representerade. Kartorna (fig. 2–5, 7) ger därför endast en ungefärlig bild av i vilka områden kategorierna av sakrala ortnamn förekommit och förekommer. Bortsett från i det skoltsamiska området är källäget särskilt problematiskt i Ryssland. Därför finns antagligen endast en liten del av de samiska sakrala ortnamnen där med i inventeringen.

Ett annat mer generellt problem är att samiska ortnamn i många områden i nyare tid (särskilt under 1800- och 1900-talen) ersatts av finska, norska, ryska och svenska namn på officiella kartor. Den politiken var särskilt förödande i Norge under den så kallade förnorskningsperioden från mitten av 1800-talet till långt in på 1900-talet (jfr Helander 2008). Ibland är dessa namn på ett eller annat sätt relaterade till de ursprungliga samiska namnen, ibland inte. De kan vara kalkerade (som sv. *Atjiken* för saS. *Aatjehke*, i Luspie/Lusspie [Storuman]; *Aatjehke* är ett av de sydsamiska namnen på den personifierade åskan; som appellativ betyder *aatjehke* 'åska'). Ofta är förleden kalkerad men efterleden översatt (som ry. *Сејдозеро* för saKld. *Cēyūt̃ȳjāv̄v̄r* [S'ēj̄jt̃jāv̄v̄r]¹⁴ 'sejte-sjön' i Лужјав̄в̄р (Lujāv̄v̄r) [Ловозеро]; ry. *озеро* 'sjö, insjö' är en översättning av saKld. *јав̄в̄р* [jāv̄v̄r] 'id.'). Ibland är förleden i sakrala ortnamn ersatt med en pejorativ term som demoniserar den samiska heliga platsen (som sv. *Trollberget* för saU. *Bissievárrie* 'heligberget' i Árviesjávrr̄ie). Ofta har förleden i det finska, norska, ryska respektive svenska namnet ingen som helst relation till den samiska (som no. *Urbukta* för saN. *Áillismohkki* 'heligbukten' i Romsa [Tromsø]) (jfr exemplen i Myrvoll 2019). Det man kan kalla för genomskinliga översättningslån är särskilt vanliga i norra Finland. Med »genomskinligt översättningslån» menar jag att översättningen klart visar vilket ortnamn i det långivande språket som ortnamnet i det lånande språket baseras på. Det finska *Seitaniemi* 'sejteudden' i Soadegilli (Sodankylä) är t.ex. med stor sannolikhet en översättning av ett äldre kemisamiskt ord som motsvarar saE. **Sieidinjargâ* 'id.'. När den samiska befolkningen i det gamla Kemi lappmark i norra Finland assimilerades med den finskspråkiga majoritetsbefolkningen översattes många samiska ortnamn till finska. De namnen utgör konkreta minnen om en tidigare samisktalande befolkningsgrupp.¹⁵

Någon gång har samiska sakrala namn i ett helt område ersatts av helt orelaterade icke-sakrala namn. Så är det t.ex. i ett område vid Sveriges högsta fjäll, Giebmejáisi (tidigare skrivning: Kebnekaise) i Giron (Kiruna). Här försvann en hel grupp av traditionella samiska sakrala ortnamn när några naturformationer fick felaktiga namn på generalstabskartan under 1880-talet. Den stora glaciären öster om fjällets två högsta toppar, *Storglaciären* på Min karta, hette egentligen *Bassejiek̄ŋa* 'heliga glaciären', *Giebmečohkka* 'kitteltoppen' hette *Bassečohkka* 'heliga toppen', *Darfálajohka* '(vit)mossån' hette *Bassejohka* 'heliga ån', osv. (jfr Collinder 1927).

¹⁴ Kildinsamiska ord anges med kildinsamisk ortografi med translitterering till latinskt alfabet inom parentes. För translittereringen använder jag samma system som i Afanas'eva & al. 1985 s. 435–528.

¹⁵ Assimilationsprocessen är utförligt beskriven i ett klassiskt etnologiskt arbete, Tegengren 1952.

Någon gång har också det motsatta hänt. När sjösystemet i Julevädnos (Luleälvens) övre lopp dränktes efter dämningarna vid Suorvvá kom vattenmagasinet ovanför dammen att kallas *Áhkájávrr* 'Áhkká-sjön' efter fjället *Áhkká*. *Áhkájávrr* är alltså inget traditionellt sakralt namn.

Flera områden och platser med äldre samiska sakrala ortnamn har dränkts av vattenmagasin vid vattenkraftsutbyggnad. Jag har trots detta tagit med sådana namn i inventeringen. Det gäller t.ex. saL. **Ájliggárttje* eller *Basseggárttje*¹⁶ 'heliga vattenfallet' i Tjaktjajávrr-magasinet (i Jåhkåmåhkke), saN. **Sieiddejávri* 'sejtesjön' vid den överdämda byn Korvanen (i Soadegilli), och namnen på platser längs stränderna av den tidigare sjön saSk. *Njuð'ttjäu'rr* (ry. Нотозеро), numera Övre Tulomas vattenmagasin (ry. Верхнетуломское водохранилище) (i Kuålnök [Кола]).

Hittills har jag använt ordet *område* i fraser som »det lulesamiska området», »en offerplats på platsen eller i området» utan att definiera det. Hädanefter använder jag det också i en mer specifik betydelse, nämligen som en term för varje område där namn av samma namnkategori är belagda. På kartorna är det sådana »områden» som markerats.

För att ta ett exempel har en *sieidi* 'sejte, offersten' gett namn åt flera lokaliteter i och vid norra Rostojávri i Giron, både viken *Sieiddiluokta*, udden *Sieiddinjárga*, ön *Sieiddisuolu*, de två bergen *Vuolit* 'nedre' och *Bajit* 'övre' *Sieiddivárri*, de två sjöarna *Vuolit* och *Bajit Sieiddijávri* och dalsänkan **Sieiddigohpi* med bäcken **Sieiddigohpejohka*. Alla dessa namn är relaterade till varandra och naturformationerna de betecknar ingår därför i samma »område». I det området finns nio sakrala namn belagda (de två med stjärna endast i Manker 1957 s. 106–109, de övriga på Min karta). När jag i texten nämner det totala antalet områden för varje namnkategori är det på detta sätt som termen *område* används.

Ett generellt problem vid studiet av ortnamn är att det sällan framgår vilket av namnen i ett område som är primärnamnet. Är det namnet på berget eller sjön eller udden eller någon annan naturformation? När det gäller samiska sakrala ortnamn visar placeringen av en offersten (saN. *sieidi* etc.¹⁷) ibland vad som är primärnamnet. Andra gånger kan man få hjälp av lokala traditioner. Oftast är det emellertid omöjligt att veta. I stället för att spekulera om pri-

¹⁶ Det senare namnet finns på Min karta och är, så vitt jag kunnat se, det enda samiska sakrala namnet på en helt överdämd naturformation som finns på någon av de digitala kartorna. När en sådan naturformation sticker upp ovanför vattenytan i ett vattenmagasin kan namnet däremot finnas med. Ett exempel är *Uvhrenjárga* 'offerudden' (i Beardu [Bardu]), vars övre del blivit en liten ö i Álddesjávri-magasinet. Det här är stavningen på Norgeskart; Aikio (2017 s. 30 f.) har i stället *Álttesjávri*.

¹⁷ När det står »etc.» efter ett samiskt ord betyder det att ordet också används i andra samiska språk. Eftersom de flesta samer som talar samiska talar nordsamiska använder jag oftast den nordsamiska formen som referensform.

mär- och sekundärnamn har jag i den här undersökningen valt att fokusera på utbredningen av de olika namnkategorierna. Studien har alltså en namn-geografisk utgångspunkt och söker framför allt att inventera var olika sakrala samiska ortnamnstyper finns belagda. Finns det några tydliga regionala skillnader? Det enda undantaget är avsnittet om namnen på saN. *háldi* etc. eftersom det i de allra flesta områdena med sådana namn är möjligt att avgöra vad som är primär- respektive sekundärnamn. För de övriga namnkategorierna ger jag endast en översikt över de naturbetecknande appellativ som utgör efterleder i namnen utan att skilja på efterleder i primära och sekundära namn, eftersom det inte varit möjligt.

Av den följande texten, där jag behandlar en namnkategori i taget, kan man kanske få det felaktiga intrycket att områden med olika sakrala samiska namnkategorier är klart avgränsade från varandra. I de samiska rituella landskapen är det tvärtom mycket vanligt att sakrala ortnamn som tillhör olika kategorier ligger i närheten av varandra (som t.ex. en del enaresamiska namn på *Áijih-* och *Ákku-*) och även att områden med olika namnkategorier delvis överlappar varandra (som t.ex. en del områden med nordsamiska namn på *Siejdde-* och *Basse-*). Den här uppsatsen är avgränsad till en genomgång av de enskilda namnkategorierna. Undersökningar av förhållanden mellan utbredningen av olika namnkategorier kan bli en intressant utgångspunkt för framtida mikrostudier.¹⁸

Om kartorna

På kartorna har jag satt ut markeringar för de områden där ortnamn av respektive kategori finns i det excerperade materialet. För de namn som är angivna på Kartplatsen, Min karta och Norgeskart har det inte varit några problem, men äldre namn i Finland, Norge och Sverige har ibland en platsangivelse som är så inexakt att jag inte kunnat ange någon markering på kartan. Detta gäller emellertid allt i allt endast ett knappt tjugotal namn. För de skoltsamiska namnen i Ryssland har jag kunnat basera placeringen på de noggranna kartorna i Tanners (1928) och Nickuls (1934) översikter. För de övriga samiska sakrala ortnamnen i Ryssland har lägesangivelserna i T. I. Itkonens (1958) ordbok ibland inte räckt till för att kunna bestämma namnets placering. Google maps och applikationen Kartor har inte heller alltid varit till så mycket hjälp eftersom det

¹⁸ Valet av avgränsning gör att jag inte heller har följt upp Marit Myrvolls (2018) hypotes om att när det finns ett fjäll med ett namn som betecknar en kvinna så finns det ofta ett fjäll med ett namn som betecknar en man och inte sällan ett med ett namn som betecknar ett barn i närheten, och att dessa utgör grupper av »samiska heliga fjäll», som t.ex. saL. *Áhkká* 'hustrun', *Álmáj* 'mannen' och *Niejdda* 'flickan; dottern' i Fuolldá (Sørfold), och motsvarigheter i andra områden.

är glest mellan ortnamnen på Kolahalvön. Jag har som ett komplement därför använt koordinaterna som Voščinin (1939) har angett för alla namn han tar upp. Ett problem är emellertid att han endast anger grad och minut nordlig bredd och östlig längd, men inga sekunder. Placeringarna av en del av markeringarna på Kolahalvön kan därför avvika en hel del från de namngivna platsernas verkliga lägen.

För att få ett jämförelse- och kontrollmaterial har jag valt att inte använda mig av kartorna i Samuli Aikios uppslagsverk som källmaterial (Aikio 2017 s. 26 [*Áilegas*, etc.], 38 f. [*Base-*, etc.], s. 101 [*Háldi* och *Álda*] och 162 f. [*Sieidi-*]). I stället jämförde jag, när mina kartor var färdiga, den nordsamiska delen på dem med Aikios kartor för att se om det var stora avvikelser eller inte. Jag återkommer till resultatet av den granskningen när jag sammanfattar undersökningen.

1. Teofora ortnamn

I de skriftliga källorna till inhemsk samisk religion nämns en stor mängd »gudar» och »gudinnor». Detsamma gäller i forskares översikter, trots att vi vet att för majoriteten av dåtidens samer var endast ett fåtal av dessa väsen viktiga i det dagliga livet. De övriga som nämns i källmaterialet ingick i tanke-systemen till enskilda saN. *noaidit* (pl.) etc. 'nåjder', men var okända för de allra flesta. Av alla »gudar» som omnämns i källskrifterna¹⁹ är det endast en som man finner i sakrala ortnamn, den personifierade åskan; av alla »gudinnor» är det också endast en, men antagligen – bortsett från i det sydsamiska området (se nedan) – inte någon av dem som källskrifterna från 1600- och 1700-talen presenterar mer utförligt.²⁰

I de samiska teofora ortnamn som inte innehåller namnet på någon av dessa två, ingår i stället beteckningar på olika andra osynliga väsen som människor måste ta hänsyn till, både sådana som kunde göra så att man t.ex. förlorade sin fiskelycka om man inte uppförde sig korrekt när man fiskade, och andra som enligt lokala berättelser ville ha så lite som möjligt med människor att göra. Av ortnamn som innehåller ord för sådana väsen, exemplifierar jag med två kategorier, de med saS. *saajve* och de med saL. *hálde* (pl.), saN. *háldit* (pl.).

¹⁹ Som t.ex. de sydsamiska Biegg'álmaj, Hovragaellies, Jijsienálmaj, Liejp'álmaj, Tjaets'álmaj och Vearelden álmaj.

²⁰ Som t.ex. de sydsamiska Biejjie, Biejjienniejte, Båassjoeaahka, Jaemiehaahka, Joeksaahka, Maadteraahka, Oksaahka och Saaraahka.

ipmil

På ett liknande sätt som tidiga missionärer i det nordgermanska området valde benämningen fvn. *guð* (med motsvarigheter i de andra språken) som namn på den kristne guden (eng. *God*, ty. *Gott*, skand. *Gud*, etc.), valde tidiga missionärer i det samiska området det samiska ord som på nordsamiska skrivs *ipmil*²¹ som namn på den kristne guden som alltså kom att kallas *Ipmil*.²² Det samiska ordet verkar emellertid ursprungligen inte ha använts om osynliga väsen, utan om konkreta föremål och naturformationer. I det nordsamiska området var det t.ex. offerstenar och träfigurer, men också berg och uddar där man offrade som kallades *ipmilat* (pl.) 'gudomar'. Samtidigt användes särskilda beteckningar beroende på om dessa *ipmilat* låg vid havet, vid sjöar och vattendrag, på något fjäll eller i skogsområdet. En *ipmil* karakteriserades med ordet *bassi*, som brukar översätts med 'helig' (Olsen [efter 1715] 1910 s. 7–9) (om det begreppet, se nedan).

Det finns några få ortnamn med appellativet *ipmil* som huvudled, alla utom ett i det nordsamiska området i Norge. Tre av dem är, som jag nämnt, med i Isaac Olsens förteckning över offerplatser. I tillägg till den redan nämnda **Guolleipmil* 'fiskgudomen' har han också med **Muorjeipmil* 'bärgudomen' och **Čeavrrisipmil* 'uttermgudomen', alla tre i Unjárga (Olsen [efter 1715] 1934 s. 135). Dessutom fanns ett **Bálddesipmil* 'hällefundregudomen' i Unjárga och ett **Mearraipmil* 'havsgudomen' i Álaheadju (Alta) (Steen 1963 s. 8, 10). I tillägg fanns i det enaresamiska området ett saE. **Puásui-immeel* 'rengudomen' i Aanaar (Inari, Enare) (T. I. Itkonen 1946 s. 39). Inget av de här namnen finns på de digitala kartorna.

áhkká – áhkku

I det skriftliga källmaterialet nämns flera kvinnliga osynliga väsen (»gudinor»), men i ortnamnen är det endast två namn som förekommer, nämligen de som på nordsamiska skrivs *Áhkká* och *Áhkku*.

(1) Sydsamiska ortnamn på *Aahka*- syftar eventuellt på någon av de så kallade *aahkah* 'far- eller mormödrarna' (Maadteraahka, och hennes tre döttrar Joeksaahka, Oksaakhka och Saaraahka), i så fall sannolikt på Saaraahka, eftersom hon var den viktigaste av alla gudomar (Skanke [1728–31] 1945a s. 189; jfr Rydving 2024 och där angiven litteratur). Informationen om dessa *aahkah* samlades in i de centrala delarna av det sydsamiska området, i huvudsak i Njaarke (Namdalen), från våren 1723 och de följande åren (Skanke

²¹ Formerna på de andra skriftspråken är saS. *jupmele*, saU. *jübmiele*, saArj. *jubmel*, saL. *jubmel*, saE. *immeel*, saSk. *e'mmel*, och saKId. *ыммель* (ymm'el').

²² Det enda undantaget är modern skoltsamiska. Där använder protestanter det ordet (saSk. *E'mmel*), medan ortodoxa i stället brukar ett ryskt lånord, saSk. *Vuáspǰá'd* (Moshnikoff & Moshnikoff [2020] s. 85); jfr ry. *Господь*, 'Herren'.

[1728–31] 1943b s. 243). Man hade kanske förväntat sig ett *Saaraahka*- (eller genitiven *Saaraahkan*-) i ortnamnen, men eftersom hon var den främsta inte enbart bland *aahkah* utan bland alla osynliga väsen var det antagligen inte nödvändigt; alla förstod ändå att det var henne namnen syftade på.

(2) Åtminstone Maadteraahka, Oksaakhka och Saaraahka var kända upp till det arjeplogssamiska (= pitesamiska) området i Sverige och det lulesamiska området i Norge,²³ men när Knud Leem ([1740-t.] 1767 s. 420) frågade sina informanter i Finnmark om de kände till dem blev svaret negativt.²⁴ I det lulesamiska området var det, i alla fall enligt Rheen ([1671] 1897 s. 39), hustrun till det väsen som representerades av saL. *siejde* (pl.) 'sejtarna, offerstenarna' som kallades *Áhkká*.²⁵

(3) I det nordsamiska området och österut skilde man inte, som längre söderut, mellan ett väsen som representerades av saN. *sieiddit* (pl.) 'sejtarna, offerstenarna' och den personifierade åskan, utan ett väsen hade båda funktionerna. Det var hans hustru som kallades *Áhkká* eller *Áhkku* (Fellman [1830-t.] 1906 s. 79; efter information från Ohcejohka och Aanaar där han varit präst).²⁶ Hon ska ha kallats »den barnlösa» och framför allt ha fått offer av renhorn och renben på de berghällar och i de grottor som var helgade åt henne. Hällarna och ingångarna till grottorna smorde man med ren- och fiskfett (ibid.).

Ortnamnen som innehåller någon form av saN. *áhkká* etc. eller *áhkku* etc. är emellertid problematiska eftersom det bara i undantagsfall med hjälp av lokala traditioner går att veta om namnen verkligen är teofora. Namn på no. *Kjerring*-, sv. *Kärring*-, den vanligaste översättningen av förleden i de samiska namnen på *Áhkká*- etc. och *Áhkku*- etc. till norska och svenska, är relativt vanliga i de södra delarna av Norge och Sverige,²⁷ och det kan eventuellt tala emot att de samiska motsvarigheterna skulle vara teofora. Å andra sidan talar samiska traditioner om namnen för att i alla fall en del av dem är det. Forskare uttrycker sig olika om den här kategorin ortnamn. Collinder (1964 s. 46) är försiktig och skriver om namn på *Áhkká*- att »som bergnamn synes ordet på sina håll ha mytisk bakgrund». Aikio (2017 s. 23 f.) menar att ortnamn på *Áhko*- (genitiv av *áhkku* med förkortad vokal i andra stavelsen) »kan vara» och de på *Áhká*- (genitiv av *áhkká*) »ofta syftar på» en gudinna. Sjaggo (2021 s. 33) översätter däremot genitivformen *áhká* med 'gudinnans' i åtta av de nio arjeplogssamiska ortnamn på *Áhká*- som hon behandlar. Det enda undantaget är saArj.

²³ Det är Simon Kildal ([1728] 1910) och Lennart Sidenius ([1728] 1910) som rapporterat att namnen var kända så långt norrut.

²⁴ Beträffande beroendeförhållandena mellan de skriftliga källorna till inhemsk samisk religion från 1600- och 1700-talen och deras proveniens, se Rydving 1995b.

²⁵ Rheen skriver »hans Acke eller gumma» och då måste det tvetydiga »gumma» betyda 'hustru'.

²⁶ För en källkritisk diskussion av Fellmans text, se Kaikkonen 2022.

²⁷ Det visar en sökning på Norgeskart och Min karta.

Áhkágutjjávrátj, där *gutj* betyder 'stackare, en avliden'; hon antar att sjön med det namnet fått det efter någon kvinna som drunknat där (Sjaggo 2021 s. 32; *jávrátj* är diminutiv av saArj. *jávvre* 'sjö').

Om man tolkar Fellmans ([1830-t.] 1906 s. 79) uppgift att *Áhkká/Áhkku* dyrkades på berghällar och i grottor som en indikation på att hon framför allt dyrkades på fjäll, berg, höjder, kullar, etc., kunde man eventuellt tänka sig att det är mer sannolikt att ortnamn med efterleder som anger den typen av naturformationer verkligen är teofora och refererar till henne än i de områden där efterlederna betecknar andra naturformationer (som sjöar, myrar, slätter, etc.). Det behöver emellertid inte betyda att alla ortnamn i den här kategorin med sådana efterleder enkelt kan tolkas som teofora. Snarare är det nog så att endast en del av bergsnamnen verkligen syftar på *Áhkká/Áhkku*. Problemet är att vi inte kan veta vilka. Hur som helst är namnen intressanta. Även om endast en del av dem refererar till *Áhkká/Áhkku* visar själva förekomsten av dem att hon var ett viktigt väsen. Det finns tillräckligt stark tradition i olika delar av Sápmi att ortnamn i kategorien refererar till henne. Utbredningen av namnen och traditioner om en del av dem som sakrala gör det sannolikt att hon var viktig i hela Sápmi. De här ortnamnen är därför ett korrektiv till presentationen av viktiga osynliga väsen (»gudomar») i både de skriftliga källorna och i forskningslitteraturen.

Endast en noggrann specialstudie av ortnamnen i den här kategorin skulle kunna göra det möjligt att komma till klarhet om vilka av dem som helt säkert (eller i alla fall med stor sannolikhet) kan bedömas vara teofora, vilka som helt kan avvisas, och vilka som ingår i en (stor?) mellangrupp med namn som »möjliga» kan tolkas som teofora.

De två orden som på nordsamiska skrivs *áhkká* respektive *áhku* har följande betydelser i olika områden:

(1) saS. *aahka* 'farmor, mormor; äldre kvinna; (i nordliga dial. även) hustru' (Hasselbrink 1981–85 s. 201 f.); saU. *áhkká* 1: 'farmor, mormor; äldre kvinna', 2: 'hustru, gumma' (Barruk 2018 s. 21); saArj. *áhkká* 'mormor, farmor, nära äldre kvinnlig släkting, även gudinna' (Bengtsson & al. 2016 s. 19); saL. *áhkká* 'gumma, hustru' (Grundström 1946–54 s. 13); saN. *áhkká* 'hustru' (Nielsen 1932–38:1 s. 31); saE. —; saSk. *ä'kk* 'käring, hustru; gumma' (Mosnikoff & Sammallahti 1988 s. 49); saKld. *āxxʷk* (āhh'k) 'hustru; kvinna (gift); gumma' (Antonova & Šeller 2021 s.v.).

(2) saS. —; saU. —; saArj. —; saL. *áhku* 'farmor, mormor, hennes syster, kvinnlig kusin; kvinnlig sidosläkting i fjärrare led bakåt' (Grundström 1946–54 s. 13); saN. *áhku* 'farmor, mormor; äldre kvinna; en motsvarighet till »en karl», berömande eller klandrande, om kvinnor' (Nielsen 1932–38:1 s. 33); saE. *áku* 'farmor, mormor; äldre kvinna' (E. Itonen & al. 1986–91:1 s. 36); saSk. *äkk* 'farmor, mormor, gumma' (Mosnikoff & Sammallahti 1988

s. 49); saKld. *āka* (āka) 'farmor, mormor; (liten gammal) gumma' (Antonova & Šeller 2021 s.v.).

Medan saN. *áhkku* etc. i alla områden där ordet förekommer syftar på en äldre kvinna, särskilt 'farmor' och 'mormor', så har motsvarigheten till saN. *áhkká* etc. den betydelsen i syd- och arjeplogssamiska, som saknar en motsvarighet till saN. *áhkku*, medan *áhkká* etc. i övriga områden (från lulesamiska till kildinsamiska) har huvudbetydelsen 'hustru'. Nordlig sydsamiska och ume-samiska är undantag, eftersom saS. *aahka*, saU. *áhkká* där betyder både 'farmor, mormor; äldre kvinna' och 'hustru'.

De samiska ortnamnen med saN. *áhkká* etc. och *áhkku* etc. är förhållandevis vanliga, men mer i en del områden, mindre i andra. Ortnamn med *Áhkká* som simplex eller med genitivformen *Áhká-* som förled är t.ex. vanliga i det arjeplogssamiska och lulesamiska området (där *áhkká* var det traditionella ordet för 'hustru', men i dag i den betydelsen ersatt av diminutiven saArj. *áhkájtj*, saL. *áhkášj*). Ortnamn i den här kategorin är däremot ovanliga i det tornesamiska området (där sydlig nordsamiska talas). I de områden där nordlig nordsamiska talas är det *áhkku* som dominerar bland dessa namn, medan *áhkká* är ovanligare. I enaresamiskan förekommer endast saE. *ákku* (motsvarigheten till saN. *áhkku*). I skoltsamiskan används båda orden och i kildinsamiska namn saKld. *āxxʸk* (āhh'k), motsvarigheten till saN. *áhkká*, i några få ortnamn (jfr fig. 2).

Ortnamn med saN. *áhkká* etc. och *áhkku* etc. förekommer i de källor jag excerperat som simplex och i sammansättningar i sammanlagt 228 ortnamn i 118 områden.²⁸

(1) Ortnamn med *áhkká* etc. förekommer som simplex i formerna saS. *Aahka* (namn på ett fjäll), *Aahkan* (gen.) (en vik), saU. *Áhkká* (en kulle), saL. *Áhkká* (två fjäll) och saN. *Áhkká* (ett fjäll). I arjeplogssamiskan förekommer dessutom två avledningar som simplicia, *Áhkalis* (ett fjäll) och *Áhkáris* (ett berg). Förlederna har följande former i sammansatta namn: saS. *Aahka-* (nom. sg.), *Aahkan-* (gen. sg.), saU. *Áhká-* (äldre nom. sg.), *Áhkán-* (gen. sg.), saArj. *Áhka-* (gen. sg.), *Áhkalis-* (avl. nom. sg.), *Áhkáris-* (avl. nom. sg.), saL. *Áhká-* (gen. sg.), *Áhkásj-* (dim.), saN. *Áhkká-* (nom. sg.), *Áhká-* (gen. sg.), *Áhkáš-* (dim.), saSk. *Á'kk-* (nom. sg.), saKld. *Ákč-* (Ák'-) (gen. sg.).²⁹

(2) Ortnamn med *áhkku* etc. förekommer som simplex i formerna saN. *Áhkku* (tre förekomster: en offerplats, en sejte och en klippa), och saE. *Ákku* (ett berg och en klippa). Förledsformerna i de sammansatta namnen är: saL. *Áhkk-* (nom. sg.), *Áhko-* (gen. sg.), saN. *Áhkk-* (nom. sg.), *Áhko-* (gen. sg.),

²⁸ När jag räknar antalet ortnamn räknar jag med ett namn per naturformation. Alternativa namn kommer därför i tillägg.

²⁹ Exempel som är hämtade från flera områden listas från söder mot norr och öster, alltså i följande ordning: saS., saU., saArj., saL., saN., saE., saSk., saKld.

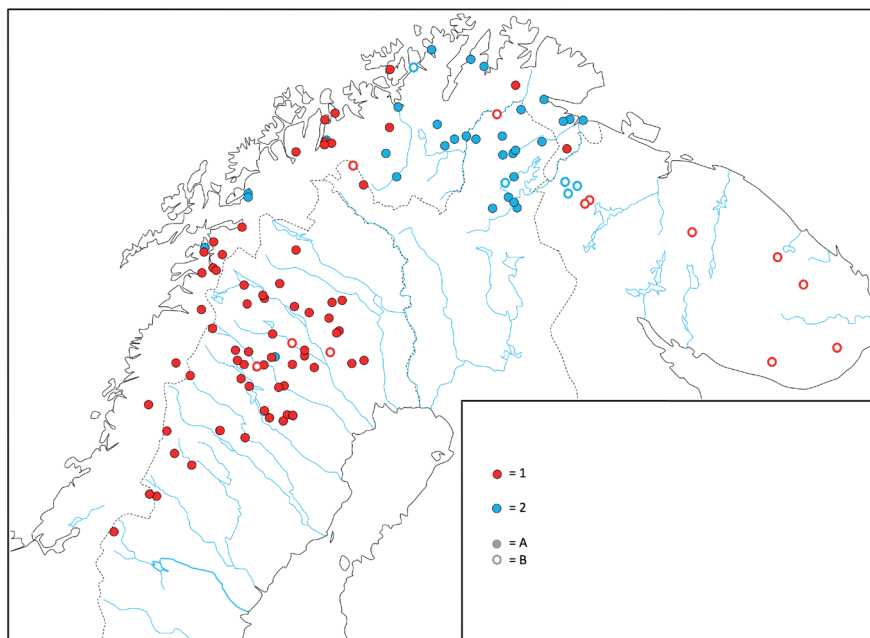

Fig. 2. Områden med samiska ortnamn med ett ord som användes som namn på ett kvinnligt osynligt väsen (en »gudinna»).

1 = saS. *aahka*, saU. *áhkká*, saArj. *áhkká* (*áhkalis*, *áhkaris*), saL. *áhkká* (*áhkásj*), saN. *áhkká* (*áhkás*), saSk. *ä'kk*, saKld. *āxh'k* (*āh'k*); 2 saL. *áhkkko*, saN. *áhkkku*, saE. *ákkku*, saSk. *ákk*.
A (fyllda cirklar) = områden där minst ett av ortnamnen finns på de officiella digitala kartorna;
B (ofyllda cirklar) = områden med ortnamn som endast är belagda i andra (oftast äldre) källor.

Áhku- (gen. sg.), *Áhkoš-* (dim.), saE. *Ákku-* (nom. sg.), *Áhu-* (gen. sg.), saSk. *Ákk-* (nom. sg.).

Terrängtermerna (de naturbetecknande appellativen som utgör efterleder) väljer jag att dela in i tre grupper, (1) sådana som anger vattensamlingar, vattendrag, och land vid vatten, (2) sådana som anger fjäll, berg, kullar, åsar, etc., och (3) andra som bl.a. anger stenar, myrar, slätter, områden där det varit skogsbrand, etc. Om man lägger ihop namnen med *áhkká* etc. och *áhkkku* etc. betecknar 55 % av de sammanlagt 217 sammansatta ortnamnen vattendrag etc., medan 29 % är namn på berg och andra typer av höjder, och 16 % namn på andra naturformationer.³⁰ Det totala antalet terrängtermer är 23 för olika typer av vattendrag etc., 19 för bergsformationer, och 24 för andra terrängtermer. Andelen namn

³⁰ Alla procenttal är avrundade till närmaste heltal.

på höjder av olika slag är alltså relativt liten, men i hälften av de 117 områdena med dessa namn finns det minst ett berg.

Jag anger här, och i de följande liknande listorna, de vanligaste topografiska appellativen (de som förekommer i minst två ortnamn) som ingår i de största kategorierna av samiska sakrala ortnamn. Varje ord anges i endast en form, den sydligaste eller västligaste som förekommer i materialet. Om det står »etc.» efter ordet betyder det att termen också förekommer i sakrala ortnamn i andra (nordligare och/eller östligare) dialektområden. Siffrorna inom parentes anger antalet förekomster (d.v.s. antalet ortnamn som har terrängtermen som efterled) i den namnkategori som behandlas i avsnittet.

Av de sammansatta ortnamnen med *áhkká* eller *áhkku* är det följande naturbetecknande efterleder som förekommer i två eller fler namn i materialet:

1. Ord för vattensamlingar, vattendrag och land vid vatten

saS. *jaevrie* etc. 'sjö, insjö' (51); saS. *johke* etc. 'bäck, å; (i saN. även) älv' (21); saArj. *njárrga* etc. 'udde, näs' (12); saS. *loekte* etc. 'vik' (5); saArj. *suolo* etc. 'ö' (5); saArj. *tjálbme* etc. 'sund' (4); saN. *skáidi* 'landtunga (mellan två vattendrag som flyter samman)' (3); saN. *guoika* 'fors' (2); saS. *njuana* etc. 'näs, udde' (2); och saN. *savu* 'sel' (2).

2. Ord för fjäll, berg, kullar, åsar, etc.

saS. *vaerie* etc. 'berg, fjäll' (28); saArj. *bákkte* etc. 'klippa' (8); saS. *tjahke* etc. 'bergstopp, fjälltopp' (5); saS. *áejvie* etc. 'huvud; runt berg; ås' (5); saArj. *buavvda* etc. 'skoglös bergstopp' (2); saN. *čopma* 'hög, topp' (2); och saE. *ämmir* 'kulle' (2).

3. Andra terrängtermer

saL. *jiege* etc. 'myr' (5); saU. *giälas* etc. 'hed, tallhed' (3); saE. *kieddi* 'äng, fält' (2); saN. *riehppi* '(svårtillgänglig) nisch (i fjällen)' (2); saL. *vágge* etc. 'dal, dalgång' (2); och saArj. *vuolladak* 'lågland, låglänt område' (2).

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskart, Rheen [1671] 1897 s. 41 f., Skanke [1728–31] 1945a s. 222, Qvigstad 1926 s. 332, 338 f., 341, Holmberg-Harva 1928 s. 19, Tanner 1928 s. 11, Nickul 1934 s. 34, 58, 77, Voščinin 1939 s. 14, T. I. Itkonen 1946 s. 42, 62, Manker 1957 s. 120, 151 f., 154–156, 165, 167, 172, 174 f., 185, 187, 193, 201 f., 208–210, 212, 226–228, 246, 256, 270, 287, T. I. Itkonen 1958 s. 965 f., Bergsland 1985 s. 65 f., Storjord 1998 s. 73, 132, 148, 156, Äikäs 2011 s. 190, Solbakk 2012 s. 30, 33, Mattus 2014 s. 19 f., 143, 276, 336, Valtonen 2014 s. 246, 250 f., Aikio 2017 s. 23 f., Korhonen 2017, s. 288, Sjaggo 2021 s. 30–35, 202.)

raejrie – átjek – dierpmis – baján – äijih

Det finns många olika regionala samiska benämningar på åskan och därför hade också den personifierade åskan (»åskguden») olika namn i olika områ-

den (jfr Rydving 2010 s. 95, 97 f.). Att åskan verkligen uppfattades som ett personligt väsen framgår inte enbart av de historiska källorna utan även av samiska ord för 'regnbåge' och 'blix'. För att ta skoltsamiska exempel, där 'åska' heter *tie'rmes* och den personifierade åskan följdaktligen *Tie'rmes*, så heter 'regnbåge' *teårmmazjohss* 'Tie'rmes båge', *teårmmaztavgğ* 'id.' eller *teårmmazpuägganj* 'Tie'rmes bälte', och 'blix' heter *teårmmazkōskkām* 'Tie'rmes eldstål' eller *teårmmaztoll* 'Tie'rmes eld' (T. I. Itkonen 1958 s. 590, jfr Rydving 2013 s. 117–121).

Enligt de skriftliga källorna till samisk religionshistoria var den personifierade åskan det viktigaste av de manliga osynliga väsendena (»gudarna»). Han uppfattades som ambivalent och man offrade bl.a. till honom för att han inte skulle skada renarna, men i stället driva bort rovdjur från renhjordarna och dessutom ge jaktlycka. I en del områden tänkte man sig att han också hade ansvar för människans hälsa. Till åskan offrade man framför allt på särskilda offerplatser där man satte upp stora trähamrar för att markera vem offret var till. Blod från det offrade djuret ströks på hammaren och dessutom offrade man en liten bit kött från varje del av offerdjuret, som vanligtvis var en rentjur. En del av köttet åts i samband med offerritten där bara män deltog; det som blev över tog deltagarna hem till sina familjer (t.ex. Rheen [1671] 1897 s. 35–37, Skanke [1728–31] 1945a s. 187 f., 201 f., jfr Rydving 2010 s. 93–96 beträffande regionala särdrag).

I ortnamn är de tre mest spridda orden för 'åska' (1) saS. *aatja*, saU. *átjá*, saArj. *átja*, *átjek*, saL. *átjá*, *átjek* 'åska', (2) saN. *dierpmis*, saSk. *tie'rmes*, saKld. *түр'месь* (*tür'm'es*) 'id.', och (3) saE. *äijih* 'farfar, morfar; äldre man; björn; åska'.³¹ Det finns också exempel på ortnamn som innehåller saS. *raejrie* 'åska' eller saN. *baján* 'id.'. Däremot saknas det exempel på ortnamn på saS. *Hovre(n)-* (< *Þórr*), den förled som är den vanligaste i äldre skriftliga källor (som i det namn som i källorna vanligtvis skrivs *Horagalles*, d.v.s. saS. *Hovragaellies*) och som finns i nutida sydsamiska ord för 'åska' som *hovrenåarja*, *hovreskodje* och *hovresåektie*.³²

Från det sydsamiska området och upp till det lulesamiska skilde man som jag nämnt på den personifierade åskan och det väsen som representerades av offerstenarna och som i det lulesamiska området kallades *Värålde ålmåj*. Som bl.a. Aikio (2017 s. 70) noterat, var saN. *Dierpmes* (som även kallades *Baján*

³¹ *Ádjit* (med formen *Ádjet-* i sammansatta namn) är den nordsamiska motsvarigheten till saE. *Äijih*, men det är osäkert om *Ádjit* verkligen varit en nordsamisk parallell till det namnet (jfr Aikio 2017 s. 23). I det material jag gått igenom har jag inte funnit någon information som tyder på att *Ádjit* traditionellt ska ha använts som namn på den personifierade åskan (»åskguden») i någon del av det nordsamiska området. Därför har jag valt att inte inkludera de namnen i inventeringen.

³² Vare sig *åarja* eller *skodje* förekommer som simplex, men som förled i sammansättningar betyder *åarja*- 'sydlig'; *såektie* betyder 'åska' även som simplex (Hasselbrink 1981–85 s. 741, 1036, 1224).

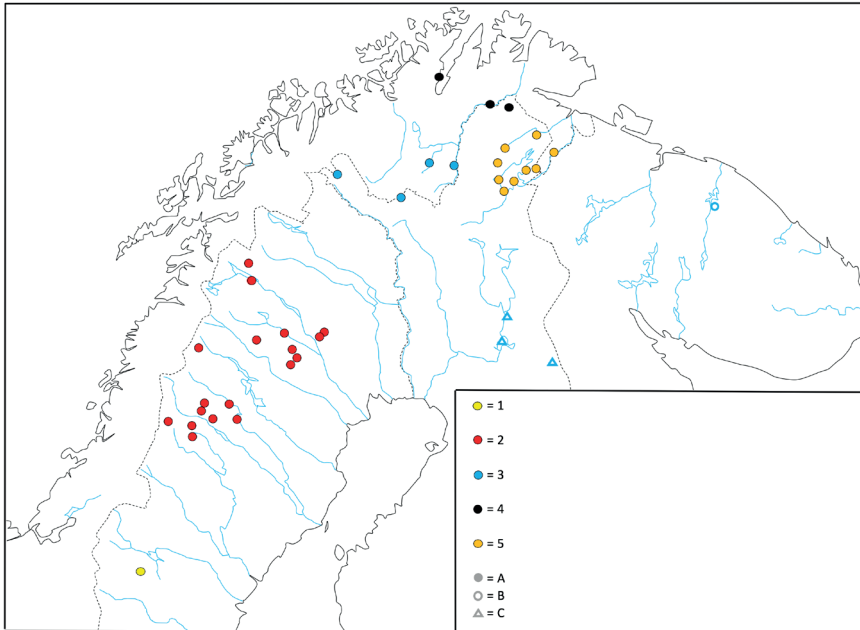

Fig. 3. Områden med samiska ortnamn med regionala namn på den personifierade åsken (= ord för 'åska').

1 = saS. *raejrie*; 2 = saS. *aatja*, *aatjehke*, saU. *átjá*, *átjieke*, saArj. *átjek*, saL. *átjek*, saN. *ážek*; 3 = saN. *dierpmis*, saKld. *түрмесъ* (*tūr'm'es*); 4 = saN. *baján*; 5 = saE. *äijih*. A (fyllda cirklar) = områden där minst ett av ortnamnen finns på de officiella digitala kartorna; B (ofyllda cirklar) = områden med ortnamn som endast är belagda i andra (oftast äldre) källor; C (trianglar) = områden med finska ortnamn som antas gå tillbaka på äldre samiska namn.

eller *Bajánáddjá*) emellertid en kombination av dessa två väsen (jfr Mebius 2003 s. 64–69).

I materialet jag inventerat finns sammanlagt 81 ortnamn med en form av ett av namnen på den personifierade åsken (eller ord för 'åska') som simplex eller som förled i sammansatta namn. De fördelas på 42 områden, men namnen är olika vanliga i olika delar av Sápmi.

Namn som tillhör namnkategorin är koncentrerade till några områden: (1) gränsområdet mellan syd- och umesamiska, (2) delar av det lulesamiska området, och (3) det enaresamiska och den västra delen av det skoltsamiska området. Däremot saknas de helt i stora delar av det sydsamiska området och helt och hållet i södra delen av det nordsamiska området, och de är väldigt få i norra delen av det nordsamiska området och i de skolt- och kildinsamiska områdena (jfr fig. 3). Den koncentrerade gruppen av lulesamiska ortnamn ger stöd åt Rheens ([1671] 1897 s. 35) påstående att samerna där uppfattade

»Thor» som den förste av deras »förmämste afgudar». Skankes ([1728–31] 1945a s. 187) uppgift att åskguden ska ha varit »i megen consideration og dyrkelse» problematiseras däremot av avsaknaden av ortnamn som innehåller någon av beteckningarna på åskan i det centrala sydsamiska området som han beskriver.

Antalet namn och områden i den här kategorin av namn kan jämföras med de 228 namnen med *áhkká/áhkku* i 118 områden. Kan skillnaden indikera att *Áhkká/Áhkku* var viktigare än *Átjek* etc., trots att den senare dominerar i de skriftliga källorna?

En annan intressant skillnad är att medan hela 13 av 14 simplex-namn med *áhkká/áhkku* betecknar berg etc., är det endast sex av de 17 simplicia som innehåller ett ord för 'åska' som gör det, medan åtta är namn på sjöar och tre på små öar (skär): saS. *Aatjehke* (två sjöar), saU. *Átjieke* (ett berg, tre sjöar), saArj. *Átjek* (ett berg), saL. *Átjek* (tre berg, tre sjöar); saE. *Áijih* (ett berg, tre små öar/skär). Om man däremot jämför efterlederna i de sammansatta namnen med dem i den förra kategorin så kan man konstatera att andelen namn på vattendrag (52 %, jämfört med 55 %) är något lägre än i namnen med *áhkká/áhkku*, medan namn på bergsformationer (31 % jämfört med 29 %) och andra naturformationer (17 % jämfört med 16 %) är marginellt högre. Antalet terrängtermer är mycket färre, tio (jämfört med 23) termer för olika typer av vattendrag, sex (jämfört med 19) termer för olika typer av bergsformationer, och elva (jämfört med 24) andra terrängtermer men det beror antagligen på att det totala antalet namn är betydligt lägre.

Av de sammansatta ortnamnen med ett ord för 'åska' är det följande naturbetecknande efterleder som förekommer i två eller fler namn i materialet:

1. Ord för vattensamlingar, vattendrag och land vid vatten

saU. *jávrrie* etc. 'sjö, insjö' (13); saU. *juhkka* etc. 'bäck, å; (i saN. även) älv' (6); saL. *luokta* etc. 'vik' (3); saN. *luoppal* etc. 'utvidgning i älv' (3); och saU. *sulla* etc. 'ö' (3).

2. Ord för fjäll, berg, kullar, åsar, etc.

saU. *várrie* etc. 'berg, fjäll' (7); saL. *oajvve* etc. 'huvud; runt berg; ås' (4); saS. *tjahke* etc. 'bergstopp, fjälltopp' (3); saN. *bákti* 'klippa' (2); saS. *bavne* ~ *bávne* 'åsrygg' (2); och saE. *selgi* 'rygg' (2).

3. Andra terrängtermer

— (ingen terrängterm i den här gruppen förekommer i mer än ett ortnamn).

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskart, Rheen [1671] 1897 s. 41, Graan [1672] 1899a s. 84, Voščinin 1939 s. 97, T. I. Itkonen 1946 s. 42–44, Manker 1957 s. 165 f., 192 f., T. I. Itkonen 1958 s. 1021, Äikäs 2011 s. 181, 200 f., 210, Mattus 2014 s. 24 f., 260, Aikio 2017 s. 70.)

Áhkká/Áhkku etc. och *Átjek* etc. är de enda osynliga väsen som författarna till de skriftliga källorna till inhemsk samisk religion betecknade som »gudar» och »gudinnor» och som går att belägga i ortnamn. Det visar hur viktiga de var, men indikerar dessutom att andra osynliga väsen nog inte haft samma betydelse som det skriftliga källmaterialet ger intryck av. De förefaller i alla fall inte ha relaterats till platser och områden i naturen så att det gett nedslag i ortnamn. Genomgången av de här två kategorierna teofora ortnamn gör att vi måste revidera beskrivningarna av »den samiska gudavärlden» och klarare skilja mellan väsen som endast ingick i enskilda nåjders tänkande och sådana som var viktiga i det dagliga livet för den majoritet samer som inte var rituella specialister. Ortnamnen ger ett starkt källstöd för att *Áhkká/Áhkku* etc. och *Átjek* etc. tillhörde den senare kategorin.

Andra osynliga väsen

Det finns ortnamn som innehåller benämningen på andra osynliga väsen än »gudomar».³³ Jag ger två exempel på sådana ortnamns kategorier (de på saS. *saajve-* och saN. *háldi-* etc.) och nämner därefter ett namn som enligt en hypotes ska ha använts om ett sådant väsen och tidigare varit känt i stora delar av Sápmi.

saajve

I det sydsamiska området var *saajve*-väsendena tillsammans med Saaraahka och de avlidna släktingarna (saS. pl. *áemie-almetjh*) de viktigaste av de osynliga väsen man traditionellt förhöll sig till. Till skillnad från andra grupper av osynliga väsen var *saajvh* (pl.) enligt sydsamiska berättelser inte självständiga i förhållande till människorna, men ägdes av enskilda personer. Det vanliga var att man fick dem som arv, men de kunde också köpas och säljas. Man berättade att de kunde hjälpa till med jakt, fångst, fiske och renskötsel, men också med mycket annat i livet. Som tack för deras hjälp fick de offer och de kommunicerade med hjälp av drömmar.³⁴ Jag har endast funnit tre sydsamiska ortnamn på *saajve-*, ett tidigare **Saajvetjahke* »*saajve*-toppen» i Aarborte (Hattfjelldal), i tillägg till *Saajvetjonne* »*saajve*-tjärnen» och *Saajvetjåalhte* »*saajve*-höjden» i Laakesvuemie (Namsskogan) (Norgeskart, Qvigstad 1926 s. 354). Med tanke

³³ Förutom de kategorier jag exemplifierar med finns det i källmaterialet även ortnamn som innehåller beteckningar på bl.a. de osynliga väsen som kallas saE. *čáhálig* etc., saN. *eahpáraš*, saArj. *ganij* etc., saN. *gufihtar* etc., saSk. *ká'33*, saArj. *rávvgá* etc. och saN. *ulda*.

³⁴ Den utförligaste analysen av de sydsamiska traditionerna om *saajve*-väsendena finns i Bäckman 1975; för en kort sammanfattning av den viktigaste informationen om dem, se Rydving 2002 s. 71–75.

på att nästan alla *saajve*-fjäll i Skankes lista som jag nämnde i inledningen har icke-sakrala namn är det som förväntat att det finns få ortnamn på *saajve*-

håldi

En saN. *håldi* etc. är en typ av råhare, alltså ett väsen som har ansvar för och skyddar ett naturområde eller en växt- eller djurart. Ordet uppfattas som ett lån över finskan (jfr fi. *haltia* 'innehavare; skyddsande') från urn. **halōiaz* 'förvaltare (?)' och ska i samiskan ursprungligen ha betytt 'offerplatsens skyddsande' (Aikio 2017 s. 29, 101; jfr de Vries [1962] 1977 s. 204). Ortnamn med en form av saN. *håldi* etc. finns i dag i lule-, nord-, enare- och skoltsamiska.³⁵ Ordet betyder 'skyddsande (knuten till en plats eller ett område)', i lulesamiskan dessutom 'offerplats' (Grundström 1946–54 s. 24, E. Itkonen & al. 1986–91:1 s. 160, Moshnikoff & Moshnikoff [2020] s. 45, Svonni 2023 s. 132). I åtminstone Guovdageaidnu (Kautokeino) kan ordet dessutom vara en topografisk term med betydelsen 'nästan runt högt fjäll' (Nielsen 1932–38:2 s. 294). Alla ortnamn som innehåller ordet behöver alltså inte vara sakrala.

I delar av det nordsamiska området i Finland tänkte man sig att det i varje sjö fanns en *čážehåldi* 'vattnets *håldi*' som man måste hålla sig väl med för att få fiskelycka. Till det väsendet offrade man benen av den första fisken man fångade på våren och ibland också små silverpengar. Fiskar hade sin egen *håldi*, *guliidhåldi* 'fiskarnas *håldi*' som också måste få offer, liksom de *håldit* (pl.) som svarade för enskilda fiskarter. De renskötande offrade på motsvarande sätt till *luođohåldi* 'skogstraktens *håldi*' i samband med höstslakten. I varje övergiven kåta (saN. *goahti*) tänkte man sig att en *håldi* höll till och vaktade platsen till dess ägarna kom tillbaka. En sådan kallades *goađehåldi* 'kåtans *håldi*' och måste drivas ut innan man kunde sova i kåtan (Ravila 1934 s. 99, 151–153, T. I. Itkonen 1946 s. 72, 78 f., 102–104). I det tornesamiska området uppfattades *håldit* (pl.) som särskilt knutna till och väktare över offerplatser (Johansson 1945 s. 49 f.).

I källmaterialet jag använt finns det 50 ortnamn i 32 områden med saN. *håldi* etc. som simplex, huvudled eller förled. Det finns sex fjäll eller berg som heter eller har hetat *Håldi*, fem i Finnmark och ett i Nordfinland, och elva som har *-håldi* etc., som huvudled, både äldre namn som **Lullihåldi*, och **Noaiddehåldi* 'nåjdens *håldi*' i Álaheadju, och namn som finns på de digitala kartorna, som *Stuorahåldi*, och *Vuorašnjárggahåldi* i Álaheadju, *Goahtehåldi* i Báhccavuotna (Balsfjord), *Bát nálashåldi*, *Suolovárhåldi* och *Unnahålddaš* 'den lilla *håldi*' i Porsángu (Porsanger), *Ráisdjuottarhåldi* i Ráisa (Nordreisa), *Breahcegealhåldi* och *Sieidehåldi* 'sejte-*håldi*' på gränsen mellan Ráisa och Návuotna (Kvænangen). De namn jag inte översatt lokaliserar genom förleden den *håldi* det

³⁵ Skriftspråksformerna är saL. *hállde*, saN. *håldi*, saE. *háldee* och saSk. *ha'lddi*.

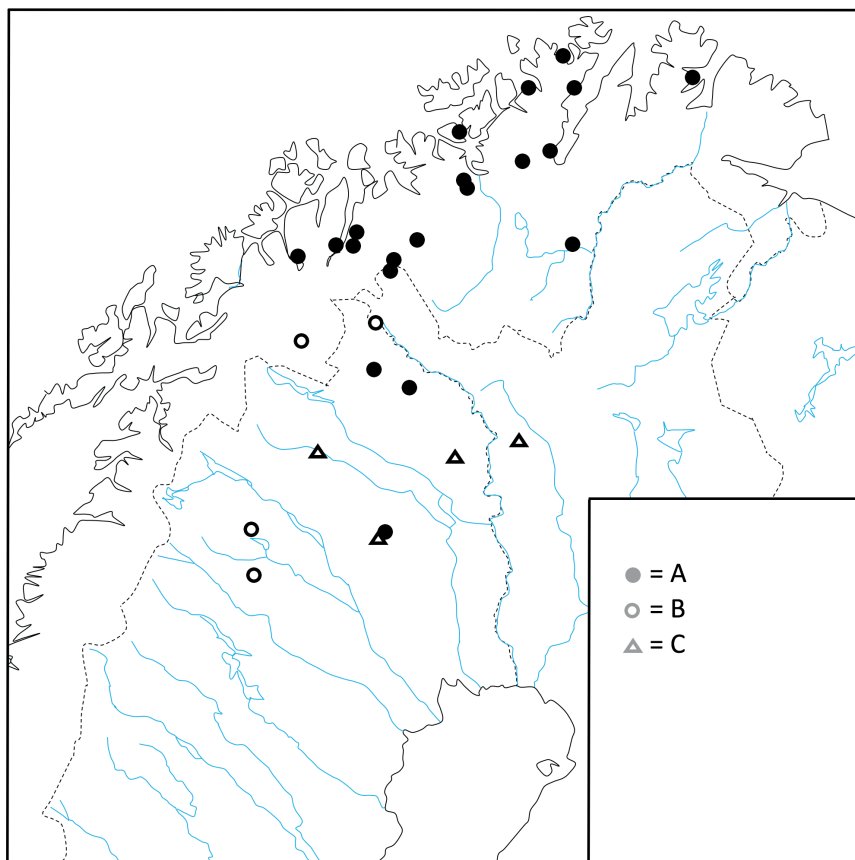

Fig. 4. Områden med ortnamn med saL. *hállde* 'skyddsväsen (i samiska berättelser); offerplats' eller saN. *håldi* 'skyddsväsen (i samiska berättelser); runt fjäll'. A = områden där minst ett av ortnamnen finns på de officiella digitala kartorna; B = områden med ortnamn som endast är belagda i andra (oftast äldre) källor; C = områden med finska ortnamn som antas gå tillbaka på äldre samiska namn.

gäller i det lokala landskapet. I tillägg finns ett namn som är en fras, *Háldi Nuort-tamus Čohkka* 'Háldis östligaste topp' i Ráisa. Alla dessa namn, utom *Goahte-háldi*, som ligger på (eller är) en sluttning, är namn på bergs- eller fjälltoppar.

Ortnamnen i den här kategorin är på de digitala kartorna framför allt belagda i det nordsamiska kustområdet, men det finns också namn på saN. *Hálde*- i inlandet i Troms och Finnmark, i tillägg till i ett par namn i Giron och i ett i Jiellevárre/Jiellevárri. Namn i ett par lulesamiska och i ett par nord-samiska områden är endast belagda i äldre källor. Fyra områden har finska namn som anses gå tillbaka på ursprungliga samiska, saL. *hállde*- eller saN. *håldi*-namn (jfr fig. 4).

I de 26 områdena med enbart sammansatta namn med saL. *Hállde-*, saN. *Háldi-* eller *Hálde-* som förled förefaller nio av primärnamnen vara namn på olika typer av höjder (tre fjälltoppar, två åsar, ett fjäll, en bergskam, en rund kulle, och en klump) medan fyra betecknar vatten (två sjöar, en fors och en bukt), och övriga tio troliga primärnamn andra typer av platser och naturformationer (som två uddar, en gammal boplat, en blötmyr, en torr myr, en strand, en ö, etc.). Av 30 säkra och två förmodade primärnamn, ett i varje område, anger 17 olika bergsformationer, fyra är namn på vattensamlingar och vattendrag, och elva på andra naturformationer.³⁶

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskarta, Qvigstad 1926 s. 332, 347 f., T. I. Itkonen 1946 s. 42, Manker 1957 s. 101 f., 115 f., 118, 146–150, 157 f., 177, 199, Steen 1963 s. 11 f., Äikäs 2011 s. 182; jfr Aikio 2027 s. 101 [karta].)

Guivi

Enligt en hypotes finns det möjligen ett personnamn som tidigare varit namnet på ett osynligt väsen. Namnet, saS. **Gujvie* / saU. **Gujvvie*, saN. *Guivi*, saKld. *Kŷūwa* (Kŷjva), förekommer både som simplex och som förled i ortnamn i Luspie/Luspie på gränsen mellan de syd- och umesamiska språkområdena, i Beardu, Davvesiida, Deatnu, Guovdageaidnu, Návuoatna, Ohcejohka och Porsáŋgu i det nordsamiska, och i Луяввьр (Lujävvr) i det kildinsamiska. Där ligger norr om *Cēiūtŷŷvŷr* (S'ējtt'jävvr) 'sejtesjön' **Kŷūvnāxxŷm* (Kŷjvpāhh't) 'Kŷjv-klippan' som är den västra delen av **Kŷūvčōpp* (Kŷjvčōrr) 'spetsiga Kŷjv-toppen'. I östra delen av **Kŷūvnāxxŷm* (Kŷjvpāhh't) finns en lodrät bergvägg med en väldig människoliknande figur, som enligt lokala traditioner är den förstenade Kŷjva (Kŷjva).

De flesta av det knappa tjugotalet nordsamiska ortnamn med *Guive-*, genitiven *Guivve-* eller diminutiven *Guivveš-* som förled refererar antagligen till personer med mansnamnet *Guivi*. Det finns belagt från 1553 i Ohcejohka och Guovdageaidnu och från 1616 i Aanaar (Aikio 2017 s. 97). Eftersom saS. **Gujvie*/saU. **Gujvvie*, *Guivi* i Ohcejohka och det kildinsamiska **Kŷūvnāxxŷm* (Kŷjvpāhh't) är namn på offerplatser la T. I. Itkonen (1962 s. 134) fram hypotesen att namnet ursprungligen ska ha avsett ett skyddsväsen som varit känt över stora delar av Sápmi. Det namnet, som endast bevarats i några få ortnamn, menade han senare sekundärt började användas som mansnamn.

(Hallström 1922 s. 186, Manker 1957 s. 252, T. I. Itkonen 1958 s. 983, T. I. Itkonen 1962, Bolšakova 2005 s. 287–291, Aikio 2017 s. 96 f.)

³⁶ Eftersom det är efterledens betydelse, inte naturformationens utseende, som avgör klassificeringen, räknar jag båda namnen på *-goahti* 'kåta, koja, hus' till grupp 3 (andra termer), inte enbart *Háldegoahti* i Gáivuotna (Kåfjord) som är namnet på en gammal boplat utan också *Háldigoahti* i Omasvuotna (Storfjord) trots att det är namnet på en kulle.

Idén är ett intressant, men vågat försök, att skapa sammanhang mellan några ortnamn i områden långt ifrån varandra. Den är emellertid alltför spekulativ för att kunna uppfattas som särskilt sannolik. Det är endast de två kildinsamiska namnen som har tillräckligt stark tradition för att kunna bedömas som sakrala. De övriga ortnamnen med saN. *Guivi* etc. räknar jag däremot inte till de sakrala namnen.

2. Kultiska (rituella) ortnamn

Samiska kultiska eller rituella ortnamn innehåller antingen ett ord som oftast betyder 'offersten' (saN. *sieidi* etc.), något ord för 'dyrkan' eller 'offer' (som saN. *bálvalus* etc., saS. *sjiele*, saN. *uvhri*, eller saL. *värro*), ett ord för 'offerplats' (som saN. **álda*, *bassi*, *girku*, *háldi* eller **viddjá* med motsvarigheter i andra varieteter), eller någon annan offerterm (som saN. *vuoiddas* 'smorning, smörjelse'). Till dessa ortnamn räknar jag också sådana som innehåller beteckningar på rituella specialister (som saN. *noaidi* etc. och saArj. *guobas* etc.) och redskap (som saN. *goavddis* etc. och saN. **luohttemuorra* etc.).

sieidi

Det vanligaste samiska ordet för 'offersten' är saN. *sieidi*, med motsvarigheter i alla nutida samiska varieteter utom syd- och skoltsamiska: saU. *seäjd-die*, saArj. *säjjde*, saL. *siejdde*, saE. *sieidi*, saKld. *cēüüm* (s'ējjt). I sydsamiskan används i stället saS. *sjielegierkie* 'offersten' och i skoltsamiskan saSk. *palvvkeä'dgğ* 'id'.³⁷ Som några ortnamn i det skoltsamiska området visar, exv saSk. **Sei'dnjargg* 'sejteudden' i Peäccamvu'vdd [ry. Печенгский район], förekom ordet tidigare i skoltsamiskan.³⁸

En *sieidi* är vanligtvis en större eller mindre sten och ett stenblock. De som var stenar som det var möjligt att flytta måste skötas om.³⁹ Bl.a. skulle man, enligt en uppgift från det lulesamiska området, lägga granris under dem på vintern och löv och gräs på sommaren (Rheen [1671] 1897 s. 42). De som är stora stenblock

³⁷ Det är därför helt följdriktigt att ordet saknas i de källor som baseras på material som samlats in i det sydsamiska området, som t.ex. det som är sammanfattat av Skanke ([1728–31] 1945).

³⁸ En av de externa granskarna nämner i en kommentar att de skoltsamiska ortnamnen kan vara lånade från nord- eller enaresamiska.

³⁹ Sejtar som finns i museer är av den typen. De stals från sina ursprungliga platser långt in på 1900-talet. Ibland lyckades lokalbefolkningen rädda och gömma sejten och i stället placera en annan sten på dess plats, en sten som sedan tagits till något museum. Det gäller t.ex. sejten vid den lulesamiska offerplatsen som på 1600-talet kallades **Stuorra Basse Darrha*, senare *Ganijuksa* och *Basseuksa* (se Rydving & Kristoffersson 1993 s. 200 f., med foton på ett par av de falska sejterna).

ligger på stränder, uddar, öar eller fjäll, mer sällan i skogsområden. Men ordet *sieidi* kan också avse en bergvägg, en halvö, en ö, en kulle, eller ett helt berg eller fjäll (jfr T. I. Itkonen 1946 s. 39–44, med exempel från norra Finland). Ordet användes ibland också om träföremål med rituella funktioner, som stubbar eller trästolpar (Tornæus [1672] 1900 s. 27), men för dem användes vanligen andra ord, som saL. *värromuorat* (pl.) etc. 'offerträn' eller saN. **luohttemuorat* (pl.) (jfr Mebius 1968 s. 61–69; betr. det senare ordet, se nedan).

Sejten representerade ett eller flera osynliga väsen och ibland själva platsen eller området där den stod. I åtminstone det lulesamiska området uppfattades som jag nämnt saL. *siejde* (pl.) 'sejtarna, offerstenarna' som representanter för det osynliga väsen som där kallades *Värálda álmáj*. I en del senare nordsamiska traditioner fungerade många av sejterna i stället som manifestationer av den *háldi* eller de *háldit* (pl.) som vakade över platsen eller området.

Förutom de olika lokala motsvarigheterna till nordsamiskans *sieidi*, finns också diminutiven (saArj. *siejdátj*, saL. *siejdásj*, saN. *sieiddáš*) som förled i några få ortnamn. I den nedre delen av Deatnu-dalen finns dessutom ett område med namn på saN. *Sieiddá*-, en gammal genitiv till diminutiven; simplexnamnet *Sieiddá* visar att genitiven uppfattats som nominativ (jfr Aikio 2017 s. 160). Som simplexnamn förekommer saN. *Sieidi*, saKld. *Cēüüm* (S'ēj̊jt) i sju områden, diminutivformer som saArj. *Säjdátj*, *Siejdátj*, saL. *Siejdásj*, saN. *Sieiddá* i sex områden och ett exempel på en avledning, saU. *Siejdage*, i ett område. Åtta av de 15 simplex-namnen betecknar fjäll, berg, åsar och höjder, fyra är namn på sjöar och tjärnar och de övriga tre är namn på en klippa, en sejte och en älv. Dessutom finns den tidigare nämnda **Einára sieidi*, 'Einars sejte' i Čáhcesuolu,⁴⁰ och *Äijih sieidi* 'Äijih's ('åskgudens') offersten', det enda exemplet i materialet på ett namn som både är teofort och kultiskt (jfr nedan).⁴¹ Av de sammansatta ortnamnen har två *-sieidi* som efterled, *Geadgesieidi* 'stensejten' i Guovdageaidnu och *Rássejohsieidi* 'gräs-, blom- eller kvanne-åns sejte' i Ohcejohka. I sammansatta ortnamn finns exempel på förleder som saU. *Siejdie*- (gen. sg.), saArj. *Siejde*- (gen. sg.), *Siejduos*- (adj.-avl.), *Siejdátj*- (dim. nom. sg.), saL. *Siejdde*- (nom. sg.), *Siejde*- (gen. sg.), saN. *Sieide*- (nom. sg.), *Sieidde*- (gen. sg.), *Sieiddáš*- (dim. nom. sg.), *Sieiddá*- (dim. gen. sg.), saE. *Sieidi*- (gen. sg.), *Siäidáá*- (dim. gen. sg.), saSk. **Sei'd*- (gen. sg.), och saKld. *Cēüm*- (S'ēj̊jt-) (gen. sg.).

Ortnamn med någon form av saN. *sieidi* etc. finns belagda i alla samiska varieteter där ordet finns i det nutida språket, och dessutom i tre skoltsamiska områden. Många av namnen är endast belagda i äldre källor eller i finska »genomskinliga översättningslån». Det visar tydligt hur värdefulla de två

⁴⁰ Platsangivelsen för det namnet är otydlig och därför är det inte markerat på kartan.

⁴¹ Området med det ortnamnet är markerat på både fig. 3 och fig. 5.

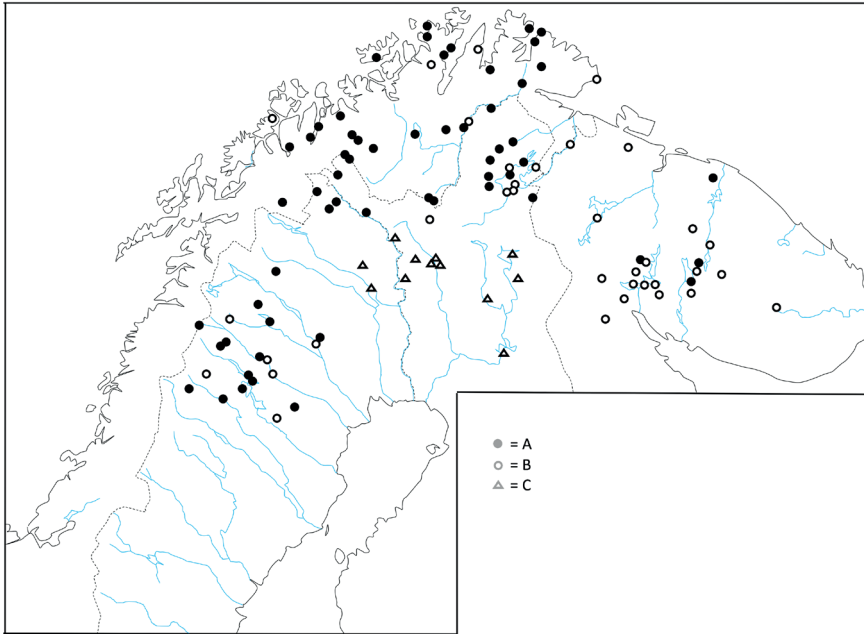

Fig. 5. Områden med ortnamn med saU. *seäjjdie*, saArj. *säjjde*, saL. *siejdde*, saN. *sieidi*, saE. *sieidi*, saSk. **sei'd* eller saKld. *cēüüm* (*s'ējji*) 'sejte, offersten'. A = områden där minst ett av ortnamnen finns på de officiella finska, norska och svenska digitala kartorna eller på applikationen Kartor; B = områden med ortnamn som endast är belagda i andra (oftast äldre) källor; C = områden med finska ortnamn som antas gå tillbaka på äldre samiska namn.

typerna av källmaterial är. På Kolahalvön finns några områden där applikationen Kartor har samiska former av ortnamnen i den här kategorin. Även om stavningen av namnen inte helt följer det kildinsamiska skriftspråket har jag ändå markerat dem på samma sätt som de motsvarande områdena på de finska, norska och svenska digitala kartorna (jfr fig. 5).

Av de sammanlagt 217 belagda ortnamnen i 107 områden är 15 simplicia, två är sammansatta med saN. *sieidi* som huvudled, ett (saN. **Einára sieidi*) består av ett personnamn i genitiv och ordet *sieidi*. De övriga 199 ortnamnen är sammansatta med en form saN. *sieidi* etc. som förled. 60 % av dem är namn på vattensamlingar och vattendrag, 22 % namn på bergsformationer och 18 % namn på andra naturformationer. Antalet terrängtermer är 25 för olika typer av vattendrag, 14 för olika typer av bergsformationer, och 15 för andra naturformationer. Sammanlagt 54 olika benämningar på naturformationer är alltså belagda som efterleder i den här kategorin av sakrala ortnamn som de representeras i de källor jag har använt.

I de sammansatta ortnamnen på saN. *sieidi* etc. förekommer följande naturbetecknande efterleder i två eller fler namn i materialet:

1. Ord för vattensamlingar, vattendrag och land vid vatten

saU. *jávrrie* etc. 'sjö, insjö' (30); saArj. *njárrga* etc. 'udde, näs' (22); saArj. *jáhká* etc. '(större) bäck, å; (i saN. även) älv' (18); saN. *luokta* etc. 'vik' (7); saN. *suolu* etc. 'ö' (7); saN. *savu* 'sel' (4); saN. *vuotna* 'fjord, havsvik' (4); saE. *lássá* 'långt stenigt skär' (3); saN. *láttu* etc. 'tjärn' (3); saN. *gohppi* 'rund vik, bukt' (2); saN. *luoppal* 'utvidgning i älv' (2); saU. *njuanná, njuönies* 'näs, udde' (2); saArj. *tjålbe* etc. 'sund' (2); och saN. *vuohppi* etc. 'liten vik (i älv eller insjö)' (2).

2. Ord för fjäll, berg, kullar, åsar, etc.

saArj. *várre* 'berg, fjäll' (15); saN. *oaivi* 'huvud; runt berg; ås' (5); saN. *njunni* 'utlöpare från ett fjäll' (4); saN. *gielas* 'ås, åsrygg' (3); saN. *njunis* 'mindre utlöpare från fjäll' (3); saArj. *tjáhkka* 'bergstopp, fjälltopp' (3); saN. *bákti* 'klippa' (2); och saN. *boldni* 'kulle' (2).

3. Andra terrängtermer

saN. *geadgi* etc. 'sten' (12); saL. *gállo* etc. 'stenblock' (5); saArj. *vágge* etc. 'dal, dalgång' (4); saN. *gorsa* 'ravin' (2); saN. *guolbba* 'torr hed i skogsregionen med renlav eller ljung (med eller utan skog); låg torrlänt hög (med eller utan skog), plan topp' (Nielsen 1932–38:2 s. 219) (2); saN. *gurra* 'klyfta' (2); och saN. *jeaggi* 'myr' (2).

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskart, Olsen [efter 1715] 1934, Qvigstad 1926 s. 327–332, 336, 338, 344 f., 348–350, Voščinin 1939 s. 89, T. I. Itkonen 1946 s. 32–38, 40–42, 44, 313 f., Manker 1957 s. 98 f., 106–110, 113, 117 f., 128–130, 184, 204 f., 207 f., 212, 214, 222, 224 f., T. I. Itkonen 1958 s. 1013 f., Steen 1963 s. 9, Äikäs 2011 s. 186–188, 195–199, 203, 211, 214, 223, 227, Matius 2014 s. 301 f., Aikio 2017 s. 160, Korhonen 2017, s. 305, 312, Sjaggo 2021 s. 94, 241 f., 258 f., Solbakk 2021 s. 151–153; jfr Aikio 2017 s. 162 f. [karta].)

Andra kultiska (rituella) ortnamn

Det finns flera ortnamn som innehåller ord för 'offer' och 'offerplats'. Andra innehåller ett ord som refererar till den smorning som användes under offer-riterna, eller ord för ett par rituella specialister och ett par av deras redskap.

(1) Ord för 'dyrkan' och 'offer'

bálvalus, palvv

Nordsamiskans *bálvalus* betyder bl.a. 'dyrkan' och är relaterat till *bálvvos* 'något som dyrkas eller tillbeds', men 'offer' i sammansättningar som *bálvvossadji* 'offerställe' och *bálvvosbáiki* 'offerplats' (Nielsen 1932–38:1 s. 127 f., Nielsen & Nesheim 1956–62:5 s. 109, Svonni 2023 s. 34). Den skoltsamiska

motsvarigheten *palvv* 'offer' används som förled i ord som *palvvķēä'dǵǵ* 'offersten', *palvvpäi'ķķ* 'offerplats' och *palvv-vää'rr* 'offerberg' (T. I. Itkonen 1958 s. 337 f., 875). Både saN. *bálvalus* och saSk. *palvv* förekommer som förled i ortnamn som är belagda i äldre källor, det nordsamiska ordet i **Bálvalusbáikkegeađgi* 'kultplatsstenen' på Sállir (Kvaløya) i Romsa, det skolt-samiska i **Palvvmie'll* 'offerstrandbrinken' och **Palvv-vää'rr* 'offerberget' i nuvarande Peäccamvu'vdd (Qvigstad 1926 s. 350, T. I. Itkonen 1958 s. 1002).

sjiele, šiella

I sydsamiskan är *sjiele* det vanligaste ordet för 'offer', men ordet har också flera andra betydelser, bl.a. 'offersmycke' och 'föremål som hängdes i offerdjurets horn'.⁴² Verbet 'offra' kommer av samma stam och heter *sjieledidh*. Substantivet motsvaras i ortnamn av saU., saArj. och saL. *sjiella*, samt saN. *šiella*. Det nordsamiska ordet, som framför allt används i sammansättningar, betyder i tillägg 'amulett' (Mebius 1972 s. 106, 108).

De 22 ortnamnen i materialet som har saS. *sjiele* etc. som förled är fördelade på 13 områden (fyra sydsamiska,⁴³ två umesamiska, ett arjeplogssamiskt, fyra lulesamiska och två nordsamiska). Hälften av namnen är benämningar på sjöar och tjärnar (saS. *jaevrie* etc.), åar och bäckar (saS. *johke* etc.). Tre av de sydsamiska namnen finns endast i äldre källor. Ett av de lulesamiska ortnamnen (*Själláriebme* i Jåhkåmåhkke) har inte grundformen men avledningen *själlá* 'rik på offer' som förled. Som Korhonen föreslagit (Andersson & Korhonen 1994 s. 26) kan det bero på att det funnits flera offerstenar eller offerplatser på den överdämda holmen vid den *riebme* som gett platsen dess namn; saL. *riebme* betyder 'ett grundare, stridare ställe i en älv; kort sel mellan två forsar' (Collinder 1964 s. 176).

(Norgeskart, Min karta, Manker 1957 s. 198, 212 f., 228, 244, 259–262, 280–282, Andersson & Korhonen 1994 s. 26, Storjord 1998 s. 198.)

uvhri

Det finska lånordet *uvhri* 'offer' (< fi. *uhri* 'id.') förekommer i två *Uvhrenjárga* 'offerudden' i Beardu, den ena, som jag tidigare nämnt, numera delvis dränkt i Álddesjávri-magasinet. Finskspråkiga ortnamn visar att det tidigare också funnits ett par *uvhri*-namn i Giron, fi. *Uhrilaki* < (kanske) **Uvhre-aláš* 'offertoppen' och *Uhrilahti* < **Uvhreluokta* 'offerviken'.

(Min karta, Norgeskart, Manker 1957 s. 124, 127.)

⁴² Andra betydelser är 'smcke' och 'bröllopsgåva' (Mebius 1972 s. 106).

⁴³ I ett av de sydsamiska områdena har förleden en annan vokalism i första stavelsen, *Sjeale*-, en variation som också finns i verbet *sjieledidh* 'offra' som växlar med *sjealadidh* (jfr Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 257).

värro

Det vanliga ordet för 'offer' i ume-, arjeplogs- och lulesamiska är saU. *viärruo*, saArj. *vierro*, saL. *värro*. Ordet betyder också 'skatt (som man betalar)' och användes tidigare även i den nordligaste delen av det sydsamiska området (saS. **vearoe*⁴⁴). Det förekommer i sammansatta appellativ som saS. **vearoegierkie* 'offersten', saS. **vearoemoere* 'offerträ' och saU. *viärruosijjie*, saArj. *vierro-sadje* 'offerplats'. Två av de få ortnamnen är arjeplogssamiska, saArj. **Vierro-lahko* '(trädlösa) offerslätten' och **Vierok*, namnet på en liten ö i saArj. Uvvjáge (Uddjaur) i Árjepluovve (*vierok* är en avledning av saArj. *vierro* 'offer'), och ett är lulesamiskt, saL. *Värronjargga* 'offerudden' i Jåhkåmåhkke.⁴⁵

(Min karta, Manker 1957 s. 17, 202 f., 205–207, Sjaggo 2021 s. 179, 306 f.)

(2) Ord för 'offerplats'

**álda*

Ett gammalt ord för 'offerplats' är saU. **áldda*, saN. **álda*; det umesamiska ordet betyder i tillägg 'skyddsande' (Nielsen 1932–38:1 s. 39, Norstedt & Korhonen 2011 s. 198). Ordet tillhör samma stam som *háldi* 'skyddsande' och uppfattas liksom det ordet vara ett lån från urn. **halðiaz* 'förvaltare (?)' (Aikio 2017 s. 29). I dag förekommer det endast i ortnamn. I några nordsamiska ortnamn förekommer dessutom avledningen saN. **álddar* 'offerplats' (Solbakk 2015 s. 101), som inte heller den används som appellativ i dag.⁴⁶

I Unjárga finns det ett *Áldda-Áhkku* med genitiv av saN. **álda* som förled. Namnet är ett sekundärnamn till bergsnamnet *Álda* och ska bero på att berget ser ut som en sittande kvinna (Steen 1963 s. 10). Ett berg i Davvesiida heter också *Álda*. I tillägg till dessa tre simplexnamn finns det i materialet 13 ortnamn med saU. **áldda*, saN. **álda*, ett med diminutiven saN. **álddaš*, och fem med avledningen saN. **álddar* som förled. Ett par namn med saU. **áldda* i Liksjoe/Likssjuo är belagda på Geddas karta från 1671 (Norstedt 2011 s. 90 f., 144–146, Norstedt & Korhonen 2011 s. 198), men saknas på moderna kartor. De nordsamiska namnen finns i Álaheadju, Davvesiida, Deatnu, Porsángu och Unjárga. Efterlederna varierar. De tre vanligaste är saN. *bákti* 'klippa' (tre namn), saU. *jaevrie*, saN. *jávri* (två namn) och saN. *johka* 'å, älv' (två namn). Liksom namnen på saN. *sieidi* etc. är de på saN. **álda* etc. tydliga exempel på sakrala ortnamn.

⁴⁴ Formen är rekonstruerad efter äldre källor.

⁴⁵ Collinders (1964 s. 254) tanke att *viere* i saS. *Stoere* och *Ohtje Vierejällanjohke* (sv. *Stor-Ulvån* och *Lill-Ulvån*) »kanske» hör hit måste bero på något missförstånd; vokalismen stämmer inte och saS. *vierejälla* som terrängterm betyder ju ungefär 'dal in i fjället (med brant stigning)' (Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 141, 342), en term som väl beskriver dalen med *Stoere Vierejällanjohke*.

⁴⁶ Enligt en av de externa granskarna kan det ev. finnas en (folketymologisk?) relation mellan saN. *álddar* och det nordiska lånet saN. *álttar* 'altare'.

(Min karta, Norgeskart, Qvigstad 1926 s. 327, 333, 346, Manker 1957 s. 241, Steen 1963 s. 7, 10, Norstedt 2011 s. 90 f., 144–146, Norstedt & Korhonen 2011 s. 198, Solbakk 2015 s. 100–103; jfr Aikio 2017 s. 29, 101 [karta].)

bassi

När substantivet saN. *bassi* etc. 'helig plats, offerplats' är förled i ortnamn står det vanligen i genitiv med andra vokalen förkortad (*base-*), men det är inte konsekvent så. När förleden är saN. *bassi* etc. går det därför inte att säkert avgöra om ordet är substantiv eller adjektivet *bassi* 'helig'. Ordet är däremot otvekydigt substantiv i de fyra ortnamn där det är huvudled: de tidigare nämnda saL. **Oallobasse* och saN. *Gálbbebassi* (se ovan) och dessutom *Láhpebassi* 'Láhppis offerplats, d.v.s. offerplatsen på (ön) *Láhppi* (Lohpa)' i Láhppi, och *Geatkebassi* 'järvofferplatsen' på gränsen mellan Ohcejohka och Aanaar. Övriga ortnamn som innehåller saN. *bassi* etc. behandlar jag samlat under adjektivet nedan.

girku

Intressant nog finns det flera exempel på att ordet för 'kyrka' har använts om inhemska samiska sakrala platser i betydelsen 'offersten' eller 'offerplats'. Några av dessa saN. *girkut* (pl.) 'kyrkor' är stora stenblock som på håll uppfattats likna kyrkor. Ett exempel är den stora stenen *Ippágirku* 'kyrkan (d.v.s. offerplatsen) på **Ippávárri* (= berget där stenen **Ibbá* ligger)' eller **Jiehtanasgirku* 'jättekyrkan (d.v.s. jätteofferplatsen)' i Deatnu.⁴⁷ Där offrade man när man skulle fiska hälleflundra eller lax.

Ibland avser namnet en hel kulle, som *Vulležiidgirku* (ungefär) 'Vulleš-släktens kyrka (d.v.s. offerplats)⁴⁸ i Ohcejohka, eller ett helt berg, som **Girku* 'kyrkan (d.v.s. offerplatsen)' i Girkonjárga (Kirkenes). På den sistnämnda platsen offrade man – liksom vid Ippágirku – för att lyckas med fisket (Qvigstad 1926 s. 348, T. I. Itkonen 1946 s. 41, Steen 1963 s. 10, Solbakk 2015 s. 102–107, 110).

I lulesamiska **Finngirkko* 'samekyrkan (d.v.s. sameofferplatsen)' i Hábmer (Hamarøy), är förleden kalkerad efter norskans traditionella ord för 'same', *finn*. Det namnet är alltså en direkt motsvarighet till nordsamiska **Sámegirku* 'samekyrkan (d.v.s. sameofferplatsen)' i Muosát (Måsøy), men där med båda leden samiska. Alla de fyra offerplatser på saN. *Girko-* som ligger i Sverige har överraskande nog samma namn, *Girkodievvá* 'kyrkkullen (d.v.s. offerplatskullen)'.

Två av de 16 ortnamnen i den här kategorin är simplicia, det redan nämnda **Girku* och ett **Girkut* (pl.) i Návuoatna, nio har saL. *girkko*, saN. *girku* som

⁴⁷ Ordet *jiehtanas* 'jätte' är substantiv, inte adjektiv.

⁴⁸ *Vulležiid* är gen. pl. av *Vulleš* som i sin tur är diminutiv av *Vulle*, ett av flera nordsamiska mansnamn som motsvarar sv. *Olof* (jfr Aikio 1992 s. 74).

förled, ett lulesamiskt och fyra nordsamiska namn har ordet som huvudled. När saN. *girku* är förled är primärnamnens efterled antingen saN. *dievvá* 'kulle', *oaivi* 'huvud; runt berg; ås' eller *várri* 'berg, fjäll'.

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskart, Qvigstad 1926 s. 332, 347 f., T. I. Itkonen 1946 s. 41, Manker 1957 s. 109 f., 117–119, 128, Steen 1963 s. 10, Storjord 1998 s. 115, Solbakk 2015 s. 102–107, 110, Aikio 2017 s. 91.)

hállde

I lulesamiskan betyder *hállde* (= saN. *hálđi*) inte endast 'skyddsande', utan också 'offerplats', men eftersom grundbetydelsen av ordet är 'skyddsande' behandlade jag ortnamn som innehåller det ordet bland de teofora ortnamnen ovan.

**viddjá*

Ett av orden som finns som förled i samiska kultiska ortnamn är belagt från ume- till nordsamiska. Det har sannolikt samma etymologiska bakgrund som svenskans *vi*, 'helig plats', och går i så fall tillbaka på urn. **wīha*. Etymologin föreslogs först av Wiklund (1910a s. 28 f.) och har senare accepterats av både germanister (de Vries [1962] 1977 s. 648; jfr Nyman 2023 s. 37) och fenno-ugrister (Aikio 2017 s. 183). Det samiska ordet (saU. **vijjá*, saArj. **viddjá*, saL. **viddjá*, saN. **viddjá*) saknas som appellativ i det moderna språket men har antagligen betytt 'offerplats'. Jag har endast kunnat belägga det i 16 ortnamn fördelade på sex områden (två i Jåhkåmåhkke och ett i vardera Árjepluoŋve, Giron, Jiellevárre/Jiellevárri och Suorssá [Sorsole]). Utbredningen av namnkategorin visar att ordet tidigare använts i ett relativt stort område, åtminstone från norra Västerbottens län till norra Norrbottens län. Jag har inte funnit några ortnamn med saN. **viddjá* etc. på vare sig Kartplatsen eller Norgeskart.

Ordet förekommer i två simplex-namn, *Viddjá* i Árjepluoŋve och *Viddjá* i Giron, och i 14 sammansatta namn. Av dem har två saL. *jáhkka* etc. 'bäck, å; (i saN. även) älv' och två saN. *čohkka* 'bergstopp, fjälltopp' som efterled. Alla de övriga har olika andra terrängtermer som efterleder.

(Min karta, Manker 1957 s. 17, Collinder 1964: 245, 247, Aikio 2017 s. 183.)

(3) Ord för rituella specialister och redskap

noaidi – guobas

Det fanns flera viktiga samiska rituella specialister, både kvinnliga och manliga, men det är endast beteckningarna på två av dem som finns dokumenterade i ortnamn, saN. *noaidi* etc.⁴⁹ och saArj. *guobas* etc. Den som var *noaidi*

⁴⁹ På de andra skriftspråken skrivs ordet saS. *náejtie*, saU. *nájdđie*, saArj. *nájjde*, saL. *noajdde*, saE. *nudáidi*, saSk. *náidd* och saKld. *nyəüüm* (nuejji).

'nåjd' hade bl.a. ansvar för att förrätta offer, att bevara och vidareföra lokala traditioner om osynliga väsen, och att utföra riter för bl.a. dem som blivit föräldrar, blivit sjuka eller förlorat en släkting. Både män och kvinnor kunde ha det uppdraget, men de flesta var män. Eftersom ritualtrumman, som en del av nåjderna använde, ansågs farlig för kvinnor i fertil ålder kunde kvinnor, så vitt vi vet, bli nåjder först efter klimakteriet. En *guobas* var däremot en typ av kvinnlig rituell specialist utan krav på att hon måste vara äldre. Hon hade delvis liknande funktioner som en saArj. *nåjjde* etc., men bland dem ingick tydligen inte att ansvara för offer. Däremot berättas det att hon, liksom en *nåjjde*, hade som en av sina uppgifter att spå om framtiden. Av en umesamisk term för 'ritualtrumma', saU. *guapsgåbddá* (Schlachter 1958 s. 53), med den umesamiska motsvarigheten till saArj. *guobas* som förled, vet vi att kvinnor med den funktionen (åtminstone i det umesamiska området) använde trumma (jfr Mebius 2003 s. 162–196, Bäckman [2005] 2013).

Ortnamn med någon form av saN. *noaidi* etc. är belagda från det lulesamiska till det skoltsamiska området, men de allra flesta (31 av 42 ortnamn i 20 områden) är nordsamiska. Det finns fem simplicia i källmaterialet: två fjäll som heter saL. *Noajdde*, det ena det redan nämnda i Jåhkåmåhkke, det andra på riksgränsen mellan Norge och Sverige, dessutom fjället saN. *Noaidi* i Álaheadju, fjället saN. *Noaidun* i Beardu och sjön saSk. *Náidd* i Peäccamvu'vdd. Som förled är följande former belagda: saL. *Noajde-* (gen. sg.), saN. *Noaide-* (nom. sg.), *Noaidde-* (gen. sg.), *Noiddiid-* (gen. pl.), *Noaidat-* (avl. i nom. sg.),⁵⁰ *Noaidun-* (avl. i nom. sg.) och saSk. *Náidd-* (nom. sg.).

En del av platserna med namn i den här kategorin förknippas i lokala berättelser med verksamheten till någon känd nåjd (jfr den tidigare nämnda **Einára sieidi* 'Einars sejte'). Säkert är det sådana traditioner som legat bakom namngivningen av flera av platserna.

I de sammansatta ortnamnen med saN. *noaidi* etc. är det följande naturbe-tecknande efterleder som förekommer i två eller fler namn i materialet:

1. Ord för vattensamlingar, vattendrag och land vid vatten
saN. *johka* etc. 'å, älv' (5); saL. *jávrrre* etc. 'sjö, insjö' (3); saL. *njárgga* etc. 'udde, näs' (3); saN. *láttu* 'tjärn' (2); och saL. *luokta* 'vik' (2).
2. Ord för fjäll, berg, kullar, åsar, etc.
saL. *oalgge* 'rygg mellan större och mindre fjäll' (2); saL. *tjåhkkå* 'bergstopp, fjälltopp' (2); och saN. *várri* 'berg, fjäll' (2).
3. Andra terrängtermer
saN. *geadgi* 'sten' (4).

⁵⁰ Den formen efter Norgeskart; Aikio (2017 s. 138) skriver *Noaiddat-* och Boyne (2017, kartan på s. 101) *Noaidát-*.

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskart, Qvigstad 1926 s. 325, 338, T. I. Itkonen 1946 s. 38, Manker 1957 s. 188, T. I. Itkonen 1958 s. 995, Steen 1963 s. 4, 11, Nesheim 1968 s. 157, Storjord 1998 s. 74, Solbakk 2015 s. 109, 111–114, Aikio 2017 s. 138, Boyne 2017 s. 101, Nutti & Hermansen 2018 s. 79, Myrvoll 2019 s. 2.)

Ortnamn med *guobas* är mycket få. I det material jag excerperat finns endast tre sådana namn, två i ett område i Árjepluovve (saArj. *Guobasjávvre* 'guobas-sjön' och *Guobasvárre* 'guobas-berget') och ett i Överkalix (saL. *Guobasjávvre* 'guobas-sjön') (Min karta, Sjaggo 2021 s. 119). Trots att de är få visar ortnamnen ändå att *guobas* varit en funktion som haft betydelse i de två områdena. Bakgrunden till namngivningen är inte känd, men en möjlighet är naturligtvis att någon *guobas* hållit till i området någon del av året.

gievrie; goavddis – кyэмḁac

Trumman var det viktigaste rituella redskapet, och den kom från 1680-talet att bli en viktig symbol för inhemsk samisk religion. I det sydsamiska området var det vanligt att varje familj hade en trumma, men längre norrut var användningen förbehållen den som var nåjd. När myndigheterna från slutet av 1600-talet började tvinga samer som ägde trummor att lämna in dem så att de kunde brännas eller i en del fall tas till de kungliga antikvitetssamlingarna var det många som gömde sina trummor för att kunna behålla dem.

Trummorna var av olika typ i olika områden och betecknas därför också med olika ord. Ordet för den sydliga typen (»ramtypen») är saS. *gievrie*, saU. *geävvrie*, och för den nordliga (»skåltypen») saU. *gâbddâ*, saArj. *gâbbdâ*, saL. *goabdes*, saN. *goavddis*, saE. —,⁵¹ saSk. **koevdes*, saKld. *кyэмḁac* (kuemdas). Här är det emellertid lätt att gå vilse. Attributivformerna för ordet för 'bred' i t.ex. lule- och nordsamiska (saL. *gâbdes*, *gâbdâ*, saN. *govdes*, *govda*) kan lätt, särskilt i uppteckningar med inexact skrivning, missförstås som nominativ (saL. *goabdes*, saN. *goavddis*) eller genitiv (saL. *goabddâ*, saN. *goavdâ*) av ordet för 'ritualtrumma' (jfr Aikio 2017 s. 93). På ett liknande sätt kan saS. *gievrie* 'ritualtrumma' förväxlas med saS. *gievre* 'stark, uthållig; den starke, den uthållige; varg' (jfr Bergsland & Mattsson Magga 1993 s. 103).

I de källor jag använt mig av har jag funnit 15 ortnamn i 12 områden som jag bedömer innehåller ordet för den nordliga typen av trumma (i Álaheadju, Árjepluovve, Árviesjávvrie, Deatnu, Eanodat [Enontekiö], Jáhkâmáhkke, Лyя вьвр [Lujávvr], Raane/Rána [Rana] och Överkalix) och ett ortnamn med ordet för den sydliga typen (i Vualtjere [Vilhelmina]). Förutom former av grundordet finns också ett par exempel på avledningar, saL. *goabddâlis* och saN. *govddos*. Ett märkligt namn är *Gæbtiesååle*, sv. *Trumholmen*, i Vualtjere i norra delen

⁵¹ Jag har inte funnit någon enaresamisk form av ordet.

av det sydsamiska området. Det är kanske möjligt att förleden betecknar en nordlig trumma av skåltyp, men då borde namnet ha skrivits **Gåebtiessååle*. Det nordliga ordet var obekant i Vualtjere när Hasselbrink samlade in material till sin ordbok (jfr Hasselbrink 1981–85 s. 606), men tydligen användes båda orden för den samiska ritualtrumman tidigare i nordlig sydsamiska precis som i umesamiskan (jfr Barruk 2018 s. 284). Det visar manuskriptet av den samiske uppsalastudenten Petrus Thurenus ([1724] 1910 s. 395). Han hade nordlig sydsamiska som modersmål och använder det nordliga ordet för trumman; han skriver »gåbdah» i plur. Tidigare ska holmen ha hetat **Gievriesååle* 'trumholmen' med ordet för den sydliga trumtypen, *gievrie*, som förled. Ingen av de texter jag konsulterat innehåller någon information om varför och när namnet ändrades.

Förlederna har formerna saU. *Gåbddá-* (nom. sg.), saL. *Goabdes-* (nom. sg.),⁵² *Goabddá-* (gen. sg.), saN. *Goavddes-* (nom. sg.), saKld. *Күэмдас-* (Kuemdas-) (nom. sg.). Namnet på ett berg som ligger på båda sidor om riksgränsen skrivs med umesamisk ortografi på Min karta (saU. *Gåbddábákttie*), men med lulesamisk på Norges kart (saL. *Goabdesbákte*). Namnet betyder 'trumklippan'. T. I. Itkonen nämner i tillägg två skoltsamiska namn från äldre källor, båda med saSk. *jäu'rr* 'sjö, insjö' som efterled. Det är en av endast två efterleder som

Fig. 6. *Goabdesvárásj* 'trumkullen' liknar en uppochnedvänd ritualtrumma av lulesamisk skåltyp. Foto: Håkan Rydving.

⁵² Här har Min karta i stället *Gåbdes-* 'bred-'.

förekommer i fler än två ortnamn. Den andra är saU. *bákttie* etc. 'klippa; stup' och båda är efterled i tre namn var.

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskart, Manker 1957 s. 222, 270, T. I. Itkonen 1958 s. 982 f., Andersson & Korhonen 1994 s. 15, Aikio 2017 s. 93, 96, Korhonen 2017 s. 294.)

En del av namnen har enligt lokala berättelser motiverats av att någon använt en ritualtrumma där på ett sätt som blivit viktigt för samerna i området. Andra gånger kan motivet ha varit att någon naturföreteelse uppfattats likna den lokala typen av trumma. Det är något jag noterat när jag besökt en del av platserna. Det kan vara en sjö som från en bestämd vinkel har samma form som trumskinet eller en kulle som liknar en trumma. Ett tydligt sådant exempel är **Goabdesvárásj* 'trumkullen' i Jåhkâmâhkke (fig. 6).

**luohttemuorra*

I ett par områden finns ortnamn som innehåller saN. **luohti*. Ordet finns inte i nutida samiska och verkar inte heller under 1600- och 1700-talen ha varit i aktivt bruk annat än som förled i en teknisk offerterm som i nutida samiska är belagd i några ortnamn och skrivs saN. **luohttemuorra*, saSk. **luõttmuõrr*. Förleden **luohti* finns belagd i källmaterial från hela det samiska området och är troligen, som Frette (1991 s. 135) föreslagit, ett lån från fvn. *hlaut* 'offerblod'.⁵³ Sammansättningen saN. **luohttemuorra* etc., betyder alltså antagligen 'offerblodsträ' och betecknade – om den etymologin är riktig – en påle eller käpp som beströks med blod från det offrade djuret under offerriterna. Minnet om ett viktigt redskap som användes under offerriterna har alltså bevarats i några ortnamn, saN. *Luohttemuorjávrrit* (pl.) '**luohttemuorra*-sjöarna' och tre andra namn med samma förled i Deatnu, och saSk. **Luõttmuõrrjokk* '**luõttmuõrr*-ån' i Peäccamvu'vdd.

(Norgeskart, T. I. Itkonen 1958 s. 990, Frette 1991 s. 135, Solbakk 2015 s. 107, 110, 112; jfr Mebius 1968 s. 61–63, 65, 181–184.)

vuoiddas

Substantivet *vuoiddas* 'smorning, smörjelse; salva' refererar till ett hjälpmedel man använde för en viktig rituell aktivitet på offerplatserna, nämligen att smörja in offerstenen och offerträet med fisk- eller djurfett. 19 ortnamn med en form av *vuoiddas* som förled är belagda i det nordsamiska området. De äldsta beläggen finns som jag tidigare nämnt redan i Isaac Olsens förteckning över samiska »offerberg» från andra hälften av 1710-talet. Även den här kategorin av samiska sakrala ortnamn har bevarat minnet om konkreta handlingar under offerriterna.

⁵³ För andra förslag till etymologi, se Mebius 1968 s. 183 f., Solbakk 2015 s. 107.

Ortnamn på *Vuoiddas*- finns i sju områden, ett av dem på båda sidor om den norsk-svenska gränsen mellan Beardu och Giron, de övriga i Bearalváhki (Berlevåg), Gáivuotna (Kåfjord), Giron och Guovdageaidnu. Ordet *vuoiddas* är i sig inte sakralt, men kombinationer med ord som saN. *bákti* 'klippa', *gállu* 'stenblock, klippblock' och *geađgi* 'sten' bildar sakrala ortnamn.

(Min karta, Norgeskart, Olsen [efter 1715] 1934, Qvigstad 1926 s. 329 f., Manker 1957 s. 120, Collinder 1964 s. 249, Myrvoll 2019 s. 22.)

3. Ortnamn som både är teofora och kultiska

En tredje grupp sakrala ortnamn är sådana som är både teofora och kultiska, som t.ex. danska *Odense* (< *Odens wæ* 'Odens heliga plats'). Jag har endast funnit ett sådant namn i det excerperade materialet, *Äijih sieidi*, 'Äijih's (»åsk-gudens») offersten' i Aanaar.

4. Ortnamn som är sakrala, men varken teofora eller kultiska

Däremot finns det en stor grupp namn som är sakrala utan att vara vare sig teofora eller kultiska. Till den gruppen av namn räknar jag inte enbart sådana som innehåller eller utgörs av ett ord som brukar översättas med 'helig', men också andra ord som anger att platsen uppfattats ha en sakral betydelse. Som exempel vill jag avslutningsvis kort antyda något av problemen med analysen av en sådan kategori, de sydsamiska *saajve*-bergen och sjöarna med namn på saN. *sáiva* etc., en kategori namn jag lämnar till en senare undersökning.

I samiskan finns det två ord som brukar översättas med 'helig', det nordiska lånet saS. *aejlies* etc., och saN. *bassi* etc. som är närmast relaterat till finskans *pyhä* med samma betydelse. Några platser har intressant nog två alternativa namn där det ena namnet har saS. *aejlies* etc. som förled, det andra saN. *bassi* etc. Ett sådant exempel är det redan nämnda överdämnda saL. **Äjlisgárttje* eller *Bassegárttje* 'heliga vattenfallet' i Smadjeädno (Blackälven) i Jåhkåmåhkke.

aejlies

Ordet saS. *aejlies* etc.⁵⁴ uppfattas som ett lån från fvn. *heill* 'hel; frisk; helig' och trestaviga former som saN. **áilegas* antas vara lånade från urn. **hailagaz*

⁵⁴ Eftersom den nordsamiska motsvarigheten (**áillis*) inte förekommer i det nutida språket använder jag det sydsamiska ordet som referensform för den här kategorin.

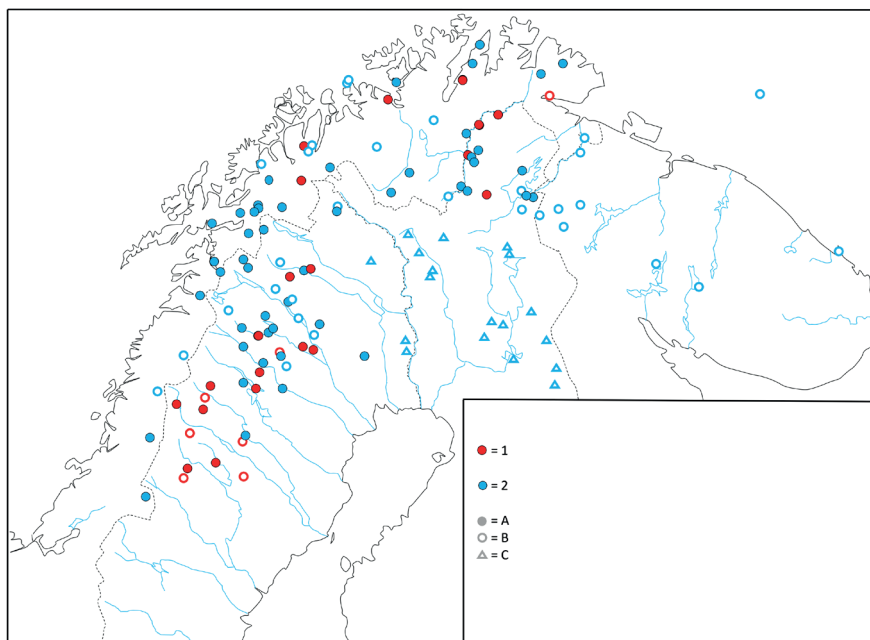

Fig. 7. Områden med ortnamn med saS. *aejlies* etc. och saN. *bassi* etc.

1 = saS. *aejlies*, *eejles*, saU. *äjles*, *ajtels*, saArj. *äjles*, saL. *äjlis*, *äjladis*, saN. **áillis*, **áilegas*, **áillahas*, **áillahaš*, **áillehaš*, saE. **aailâš*; 2 = saS. *bissie*, saU. *bissie*, saArj. *basse*, saL. *basse*, *basudis*, saN. *bassi*, saE. *pase*, saSk. *pââ'ss*, saKld. *naccb* (pass'). A (fylld cirkel) = områden där minst ett av ortnamnen finns på de officiella digitala kartorna; B (ofylld cirkel) = områden med ortnamn som endast är belagda i andra (oftast äldre) källor; C (triangel) = områden med finska ortnamn som antas gå tillbaka på äldre samiska namn.

'helig' (de Vries [1962] 1977 s. 218). Nordsamiskans **áillis* och enaresamiskans **aailâš* liksom trestaviga former som saL. **äjladis* och saN. **áilegas*, **áillahas* och **áillehaš* är i dag obsoleta och förekommer enbart som förled i ortnamn. Motsvarigheterna saS. *aejlies*, *eejles*, saU. *ájlies*, *äjles*, saArj. *äjles* och saL. *äjlis* används däremot i det nutida språket. Även om orden i dag i de språk där de används framför allt associeras med kristen helighetsuppfattning, lånades de in i samiskan långt innan kristendomen började spridas i Sápmi.

Namn med former av saS. *aejlies* etc. inklusive avledningar finns belagda från nordlig sydsamiska till enaresamiska. Det finns områden med sådana namn från nordlig sydsamiska till sydlig nordsamiska i Sverige och på tre ställen i Ohcejohka och ett i Aanaar i Finland. Dessutom finns några spridda områden med namn i kategorin vid kusten i Nordnorge. I norra Jämtland och södra Lappland är ortnamnen i hälften av områdena endast belagda i äldre källor. I övriga områden finns, med ett par undantag, alla namn på de digitala

kartorna. Tvåstaviga former dominerar från syd- till lulesamiska och i enaresamiska, trestaviga i nordsamiska ortnamn med undantag av ett område i Romsa med namn på *Aillis-* (jfr fig. 7).

I materialet finns det några simplicia, saL. *Ájládis*, saN. *Áilegas*, *Ailladis* och *Áilláhaš*. De betecknar alla berg eller fjäll. I sammansatta ortnamn uppträder förlederna i följande former: saS. *Aejlies-*, *Eejles-*, saU. *Ájlies-*, *Ájtels-*, *Ájles-*, saArj. *Ájles-*, saL. *Ájladis-*, *Ájlis-*, saN. *Áilegas-*, *Áillahas-*, *Áillehaš-*, *Áillis-*, saE. *Aailâš-*.

Av 82 ortnamn i 32 områden i materialet är 72 sammansatta namn. Av dem är 53 % namn på vattensamlingar och vattendrag, 28 % namn på bergsformationer, och 19 % namn på andra naturföreteelser. Av de sammanlagt 33 terrängtermerna i efterlederna i dessa namn betecknar 13 vatten, nio berg och elva andra naturformationer.

Av de sammansatta ortnamnen med saS. *aejlies* etc. är det följande naturbetecknande efterleder som förekommer i två eller fler namn i materialet:

1. Ord för vattensamlingar, vattendrag och land vid vatten
saS. *jaevrie* etc. 'sjö, insjö' (10); saS. *johke* etc. '(större) bäck, å; (i saN. även) älv' (9); saArj. *njárrga* etc. 'udde, näs' (4); saN. *muotki* etc. 'strandremsa mellan vatten' (2); och saN. *savu* 'sel' (2).
2. Ord för fjäll, berg, kullar, åsar, etc.
saU. *várrie* etc. 'berg, fjäll' (6); saU. *tjáhkka* 'bergstopp, fjälltopp' (3); saS. *vaartoe* 'låg fjäll (med skog omkring)' (3); och saN. *njunni* 'utlöpare från ett fjäll' (2).
3. Andra terrängtermer
saN. *feaskkir* 'farstu, hall; korridor' (2); saL. *giergge* etc. 'sten' (2); och saN. *vuopmi* 'skog' (2).

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskart, Qvigstad 1926 s. 325, 334, 341, 350, T. I. Itkonen 1946 s. 32, 40–42, Manker 1957 s. 16, 98, 141, 144, 185, 190 f., 199, 203, 208, 214, 232, 238–240, 256, 267, 270, 278, Steen 1963 s. 8, Norstedt 2011 s. 114 f., 136 f., 195, Norstedt & Korhonen 2011 s. 198, Äikäs 2011 s. 179, 225, Mattus 2014 s. 1, Aikio 2017 s. 25, Korhonen 2017 s. 321, Sjaggo 2021 s. 36; jfr Aikio 2017 s. 26 [karta].)

bassi

Ortnamn med det andra samiska ordet för 'helig', saN. *bassi* etc.,⁵⁵ är – till skillnad från namnen med saS. *aejlies* etc. – belagda i hela Sápmi. Ordet saN. *bassi* etc. är både adjektiv och substantiv. Som adjektiv översätts det vanligtvis

⁵⁵ De övriga skriftspråksformerna skrivs saS. *bissie*, saU. *bissie*, saArj. *basse*, saL. *basse*, saE. *pase*, saSk. *pââ'ss* och saKld. *нацъ* (pass').

med 'helig' och som substantiv i nutida samiska med 'helgdag, söndag', men i ortnamn betyder det 'helig plats, offerplats', i en del områden också 'offer' (se t.ex. Nielsen 1932–38:1 s. 144, Grundström 1946–54 s. 701 f., T. I. Itkonen 1958 s. 343 f.).

Att vara saN. *bassi* etc. uppfattades som något positivt, men samtidigt kunde mycket av det som betecknades med det ordet vara farligt, särskilt för menstruerande och gravida kvinnor, i mindre grad för andra kvinnor i fertil ålder, men inte alls för vare sig flickor före puberteten, kvinnor efter klimakteriet eller för män om man bara uppträdde korrekt. Män och kvinnor i olika åldrar förhöll sig därför på olika sätt till det som var *bassi*. För män och för äldre kvinnor var vanligtvis varken den *bassi* trumman eller de *bassi* platserna farliga. För kvinnor mellan pubertet och klimakterium var det däremot säkrast att undvika både trumman och de platserna. Måste de passera en sådan plats var det ändå möjligt att skydda sig genom att t.ex. bära något av mässing.

Ett ortnamn som innehåller en form av ordet saN. *bassi* etc. karakteriserar alltså platsen och utgjorde traditionellt en slags varningssignal som berättade att platsen kunde vara farlig om man inte följde reglerna om hur man skulle förhålla sig där. Namnet var samtidigt en uppmaning att skydda sig om man tillhörde en riskgrupp.

Förutom de fyra ortnamnen med saN. *bassi* som huvudled (se ovan) finns det i materialet tre simplicia som alla är avledning: saL. *Basudis* 'den heliga platsen' i Håbmer, och saL. *Bajep* 'övre' och *Vuolep* 'nedre' *Basek* (ungefär) 'något som karakteriseras av att vara *basse*' i Jiellevårre/Jiellevårri. Dessutom har ett namn en huvudled som baseras på områdets namn, *Bassenállan* i Romsa.⁵⁶

Av de sammanlagt 209 ortnamnen i 103 områden är 201 namn samman-satta med en form av saN. *bassi* etc. som förled och en terrängterm som efterled. Som förled är följande former belagda: saS. *bissie*-, saU. *bissie*-, saArj. *basse*-, *basek*-, saL. *basse*-, *basudis*-, saN. *base*-, *basi*-, *basse*-, saE. *pase*-, saSk. *pââ'ss*-, och saKld. *naccb*- (pass'-), *na3b*- (paz'-). Av efterlederna betecknar 48 % vattensamlingar och vattendrag,⁵⁷ 32 % bergsformationer och 20 %

⁵⁶ Efterleden i *Bassenállan* kommer av ortnamnen på *Nállan*- i området. Ordet är perfektparticip av verbet *nállat* '1. stympa, hugga av (horn), kapa (av, särskilt horn på en ren); 2. [...] rengöra, rensa (någon från något), beröva (någon något)' (Sammallahti 2021 s. 590). Kanske har man i området huggit av renhorn på slaktade vildrenar och sedan offrat hornen. Det är en av de externa granskarna som gjort mig uppmärksam på att *nállan* har en mer exakt betydelse än den som anges i Nielsen 1932–38:3 s. 16, 'hugga av, såga av'.

Det är en av de två topparna i området – *Nállangáisi* eller *Nállančohka* – som traditionellt har kallats *Bassenállan* 'heliga *Nállan*', men Qvigstad (1926 s. 349; jfr Qvigstad 1935 s. 52), som kommer med uppgiften om namnet, vet inte vilken. Här finns också sjön *Bassejávri* 'heliga sjön' och **Basse(nállan)riidit* (pl.) 'de heliga branta grässlutningarna (på *Nállan*)' (jfr Myrvoll 2019 s. 22).

⁵⁷ Det kan vara ett stöd för Aikios (2017 s. 35 f.) idé att namnen på *Base*- framför allt används om vattendrag, sjöar och trånga dalar och anger att det funnits en offerplats där.

andra naturformationer. Antalet terrängtermer är 17 för olika typer av vattendrag, 15 för olika typer av bergsformationer, men hela 26 för andra naturformationer. Sammanlagt 58 olika terrängtermer är alltså belagda som efterleder i den här kategorin ortnamn som de representeras i materialet.

Av de sammansatta ortnamnen med saN. *bassi* etc. är det följande naturbetecknande efterleder som förekommer i två eller fler namn i materialet:

1. Ord för vattensamlingar, vattendrag och land vid vatten

saS. *jaevrie* etc. 'sjö, insjö' (43); saS. *johke* etc. '(större) bäck, å; (i saN. även) älv' (19); saL. *njárgga* etc. 'udde, näs' (6); saN. *luoppal* etc. 'lugnt vatten, utvidgning i bäck/älv' (4); saArj. *suolo* etc. 'ö' (4); saN. *láttu* 'tjärn' (3); saArj. *guojjka* etc. 'fors' (3); saArj. *luokta* etc. 'vik' (3); saU. *suvvane* etc. 'sel' (3).

2. Ord för fjäll, berg, kullar, åsar, etc.

saU. *várrie* etc. 'berg, fjäll' (24); saS. *tjahke* etc. 'bergstopp, fjälltopp' (14); saN. *duottar* 'fjäll, fjällvidd' (5); saArj. *ájjve* etc. 'huvud; runt berg; ås' (4); saN. *čearru* etc. 'låg fjällrygg, fjällplatå' (4); *dievvá*, '(rund) kulle; backe' (3); och saL. *oalgge* 'rygg mellan större och mindre fjäll' (2).

3. Andra terrängtermer

saL. *giergge* etc. 'sten' (4); saS. *durrie* 'dal mellan fjäll' (3); saN. *gurra* 'klyfta' (3); saN. *vággi* 'dal, dalgång' (3); saL. *áhpe* 'stor myr' (2); saN. *ávži* 'trång dal' (2); saL. *jiegge* etc. 'myr' (2); saN. *jiekŋa* 'glaciär' (2); saN. *rohtu* 'videsnår' (2); och saN. *vuovdi* 'skog' (2).

Särskilt många namn i den här kategorin är belagda i det lulesamiska området i Sverige och i gränsområdet mellan lulesamiska och sydlig nordsamiska i Norge. Många av områdena med ortnamn som markerats i Finland och även några i Sverige är områden med finska ortnamn på *Pyhä-* 'helig' som antas vara översättningar av äldre samiska namn med samma betydelse.⁵⁸ Markeringen för ett äldre namn som är placerad i Norra Ishavet är tänkt att ange området för saSk. *Pââ'ssmiárr*, saKld. *Пазьмēpp* (Paz'm'ērr) 'heliga havet', det äldre namnet på saSk. *Jiðŋmiárr* 'ishavet' (Norra Ishavet) (jfr fig. 7).

⁵⁸ T. I. Itkonen (1946 s. 42 f.) antar att några finska namn på *Pisa-*, som *Pisavaara*, *Pisamäki* och *Pisajärvi* i Roavvenjárga, också går tillbaka på samiska namn i den här kategorin. Som stöd hänvisar han till saS. *bissie*, den sydsamiska motsvarigheten till saN. *bassi* och saE. *pase*. Enligt Suomen kielen etymologinen sanakirja (1981 s. 577) kan fi. *pisa* i ortnamnen på *Pisa-*, om ordet inte går tillbaka på fi. *pisa* 'spricka, skåra; blygd' (vilket verkar vara huvudalternativet), »möjligen» vara ett lån från samiskans ord för 'helig' (saN. *basse*, saE. *pase*). Så vitt jag vet finns det emellertid inget belägg för att en samisk form som liknar saS. *bissie* använts i det kemisamiska området. I den längsta bevarade texten på en språkform som i huvudsak är kemisamisk – översättningen av delar av J. Gezelius katekes från 1666 – använder kemisamen Olof Mattsson Sirma (ca 1655–1719) t.ex. formen »Passe» (jfr Bergsland 1984 s. 34–37). När den digitala kartan dessutom visar att en kanjon (alltså en »spricka, skåra», fi. *pisa*), Vähäloma-ravinen, delar berget *Pisavaara* i två delar (Kartplatsen, jfr fi.wikipedia.org, s.v. *Pisavaaran lunnonpuisto* [hämtad 5.9.2025]) är det helt klart att den samiska etymologin måste avvisas.

(Kartplatsen, Min karta, Norgeskart, Rheen [1671] 1897 s. 41, Graan [1672] 1899a s. 65, Graan [1672] 1899b s. 84, Qvigstad 1926 s. 332, 337, 343, 345, 349, 351–353, Holmberg-Harva 1928 s. 15, Tanner 1928 s. 25, Nickul 1934 s. 59 f., Qvigstad 1935 s. 92, Voščinin 1939 s. 74, T. I. Itkonen 1946 s. 32, 34–36, 41 f., 44, 52, 65 f., 314, Manker 1957 s. 98, 109, 115–117, 131, 140, 142, 145 f., 153, 156, 160 f., 167 f., 170, 176, 184, 190 f., 194–198, 201, 203, 207 f., 211, 213 f., T. I. Itkonen 1958 s. 1002, Steen 1963 s. 8, Storjord 1998 s. 108, 115, 123, Äikäs 2011 s. 186, 194 f., 206 f., 210, 214, 216, 223, Mattus 2014 s. 143, 231, 236 f., 261, 379 f., Aikio 2017 s. 35 f., Korhonen 2017 s. 307, Nutti & Hermansen 2018 s. 71, Myrvoll 2019 s. 22, Moshnikoff & Moshnikoff [2020] s. 288, Sjaggo 2021 s. 58–60, 271; jfr Aikio 2017 s. 38 f. [karta].)

saajve – sáiva

Avslutningsvis vill jag helt kort nämna något om en lika problematisk som intressant samisk ortnamnskategori som delvis är sakral, namnen med saS. *saajve* å ena sidan och de med det etymologiskt relaterade saN. *sáiva* etc. å den andra.

Det sydsamiska ordet *saajve* har, som jag tidigare nämnt, två olika betydelser. Dels är det benämningen på en typ av osynliga väsen, dels en term för de berg där dessa väsen ansågs bo. Med utgångspunkt i förarbeten av K. B. Wiklund (1918) och Just Qvigstad (1943) kunde Knut Bergsland (1985) presentera en identifikation av nästan alla de *saajve*-fjäll som nämns i det som bevarats av materialet från Njaarke (Namdalen) och som Thomas von Westen samlade in under 1723 och de följande åren. Som jag nämnde i inledningen har dessa *saajve*-fjäll, med ett undantag, icke-sakrala namn.

Ordet saArj. *sájjva*, saL. *sájjva*, saN. *sáiva* är etymologiskt samma ord som det sydsamiska *saajve*, men ordet har en annan betydelse i norr där det betecknar en typ av sjöar. Sjön med det primära namnet har sekundärt ofta givit namn åt omkringliggande naturformationer och därför betecknar inte alla namn i kategorin sjöar. Det är när sjöarna uppfattas som dubbelbottnade som de är sakrala. Med dubbelbottnad menas att man tänkte sig att det är en annan sjö under den sjö som man ser. Det osynliga väsen som ansvarar för sjön bestämmer om fisken ska vara i den övre eller den nedre sjön. Om de som fiskar inte uppträtt korrekt vid ett tidigare fiske och t.ex. glömt att lämna ett litet tackoffer, eller om de pratar högljutt när de närmar sig sjön kan väsendet bli förnärrat. Då ser det till att alla fiskar simmar ner till den nedre sjön så att de som kommer för att fiska inte får någon fångst. En del av sjöarna uppfattades dessutom vara en slags kanaler till den undre värld där bl.a. avlidna släktingar tänktes bo. Det var framför allt i de arjeplogs- och lulesamiska områdena och inom den allra sydligaste delen av det nordsamiska området (i Jiellevárre/Jiellevárri) som man uppfattade sjöarna på det sättet. Det betyder att sjönamn på saL.

Sáivva- etc. i de områdena är sakrala (jfr Johansson 1945 s. 47 f., Grundström 1946–54 s. 921).

I det nordsamiska området från Giron och norrut är däremot en *sáiva*-sjö vanligtvis en mindre sjö eller en tjärn vid sidan av en större sjö eller en sjö eller tjärn utan (tydligt) inflöde eller utlopp (Nielsen 1932–38:3 s. 369). Namnen på *sáiva*-sjöarna där borde därför i princip kunna klassificeras som icke-sakrala, men eftersom en del av sjöarna betraktats som dubbelbottnade är den namnklassificeringen inte självskriven. Den kompliceras ytterligare av att inte alla dubbelbottnade sjöar har namn på *-sáiva*. T. I. Itkonen (1946 s. 67 f.) räknar upp 16 sjöar i norra Finland som uppfattats som dubbelbottnade och »heliga», men endast åtta av dem är *sáiva*-sjöar. Dessutom nämner han en sjö i Peäccam (Petsamo, Печенга) som han skriver är »dubbelbottnad om än inte helig» (jfr Johansson 1945 s. 46 f., Svonni 2023 s. 223).

Studiet av *saaive*-bergen och *sáiva*-sjöarna innebär källkritiska och metodiska problem som jag försökt undvika i den här översiktssuppsatsen.⁵⁹ Jag planerar därför att återkomma till dem i en senare specialstudie.

Några tentativa slutsatser

Som jag nämnde i inledningen har källmaterialet för uppsatsen flera begränsningar. Jag har varken använt mig av arkivkällor eller äldre kartor (med ett undantag) och inte heller samlat in nytt material genom intervjuer. Källorna är dessutom ojämnt fördelade geografiskt. Trots det ger materialet ett tillräckligt stort urval av samiska sakrala ortnamn för att kunna användas som bas för en del generella kommentarer. Det visar jämförelsen med Aikios (2017) kartor över några kategorier sakrala ortnamn i det nordsamiska området. Jag har inte plottat in de områden med sakrala ortnamn som finns på hans kartor på figur 2–5 och 7. I stället jämförde jag det nordsamiska området på mina färdiga kartor med hans kartor för att se om mitt material (insamlat med hjälp av delvis andra källor än dem som han använt) gav ett annorlunda resultat eller inte. Jämförelsen visar att Aikio visserligen har markerat några fler områden för varje namnkategori än jag, men inte särskilt många. Det tolkar jag så att mitt material innehåller ett någorlunda representativt urval av samiska sakrala ortnamn.

Undersökningen ger anledning till flera reflektioner. Det är t.ex. intressant att jämföra kartorna (fig. 2–5, 7) över de sakrala ortnamnskategoriernas utbredning. Om man gör det ser man t.ex. att medan namn med saN. *áhkka* etc.

⁵⁹ En del av de intrikata problemen med de två termerna har senast diskuterats av Eldar Heide (2022), med fokus på *saaive*-bergen.

och saN. *bassi* etc. finns belagda i hela Sápmi, och de med saN. *sieidi* etc. har nästan samma utbredning, bortsett från att de saknas i det sydsamiska området eftersom sydsamiskan har andra ord för offerstenarna, så finns namn med saS. *aejlies* etc. endast från det sydsamiska till det enaresamiska området. De med saN. *áhkku* är i huvudsak koncentrerade till det enaresamiska och delar av det nordsamiska området, medan de flesta ortnamnen med saN. *hálđi* etc. finns i det nordsamiska området i Norge. Den informationen ger hjälp att tolka andra källor och inte minst att läsa generaliserande forskningslitteratur kritiskt.

Det finns många teman och frågor som materialet aktualiserar. I det här avsnittet ger jag exempel på några. (1) För det första visar jag hur det kan användas för att utröna hur viktig en namnkategori uppfattats vara. (2) För det andra diskuterar jag vilka slutsatser man kan dra av skillnaderna i andelen namn på olika typer av naturformationer mellan de olika namnkategorierna. Därefter (3) kommenterar jag vad undersökningen av de sakrala ortnamnen visar och inte visar om det som brukar kallas »den samiska gudavärlden», för att avslutningsvis (4) helt kort peka på ett par iakttagelser som gäller kategorierna med lägst antal namn.

(1) För att avgöra hur viktig en namnkategori och det namnkategorin betecknar har uppfattats vara av namngivare och namnbrukare är antalet namn i kategorin naturligtvis en måttstock. Den kan kompletteras med en jämförelse av medeltalet för ortnamn i varje område.

(a) Basmaterialet i uppsatsen utgörs av 1043 ortnamn.⁶⁰ I alla namnkategorier jag tagit upp finns sakrala ortnamn, men alla enskilda ortnamn är inte det. Andelen sakrala namn är olika i de olika namnkategorierna. Medan alla namn i kategorierna med kultiska namn är sakrala är endast en del av namnen som ingår i två av de teofora namnkategorierna det. Det gäller framför allt ortnamnen med former av saN. *áhkka/áhkku* etc., men antagligen också de som innehåller regionala ord för 'åska'. Hur stor andelen sakrala namn är bland de sammanlagt 309 ortnamnen i de två namnkategorierna är inte möjligt att avgöra utan noggranna undersökningar av varje enskilt ortnamn, något som inte har varit genomförbart inom tidsramen för den här begränsade översiktsstudien. Alla de 734 ortnamnen i de övriga kategorierna är däremot sakrala.

⁶⁰ I den siffran ingår följande ortnamnskategorier och antal namn (här listade i den ordning som de har behandlats i uppsatsen): namn med saN. *-ipmil* etc. (6), saN. *áhkka/áhkku* etc. (228), saL. *átjek* etc. och andra ord för 'åska' (81), saS. *saajve-* (3), saN. *hálđi* etc. (50), saKld. *Kŷüwa* (Kŷjva) (2), saN. *sieidi* etc. (217), saN. *bálvalus* etc. (3), saS. *sjiele* etc. (22), saN. *uvhri* (4), saL. *várro* etc. (3), saN. **álda* etc. (16), saN. *girku* etc. (16), saN. **viddjá* etc. (16), saN. *noaidi* etc. (42), saArj. *guobas* etc. (3), saS. *gievrie* och saN. *goavddis* etc. (16), saN. **luohttemuorra* etc. (5), saN. *vuoiddas* (19), saS. *aejlies* etc. (82) och saN. *bassi* etc. (209).

Vare sig ortnamn med beteckningar på andra osynliga väsen än dem jag exemplifierar med (jfr fotnot 33) eller de med saN. *sáiva* etc. är medräknade.

Av de 734 säkert sakrala ortnamnen är det största kategorierna de med saN. *sieidi* etc. (217 namn), saN. *bassi* etc. (209 namn), saS. *aejlies* etc. (82 namn), saN. *háldi* etc. (50 namn) och saN. *noaidi* etc. (42 namn). De övriga kategorierna sakrala namn omfattar tillsammans 134 namn (de med former av saN. **álda* etc., saN. *bálvalus* etc., saN. *girku* etc., saN. *goavddis* etc., saL. *guobas*, saN. *háldi* etc., saN. *-ipmil*, saKld. *Kýüba* (Kūjva), saN. **luohttemuorra* etc., saS. *saajve-*, saS. *šjiele* etc., saN. *uvhri* etc., saL. *värro* etc., saN. **viddjá* etc., och saN. *vuoiddas*).

Undersökningen visar att ortnamn med saN. *sieidi* etc. och saN. *bassi* etc. tillsammans med den mer osäkra kategorin med namn med saN. *áhkká/áhkku* etc. utgör de klart största kategorierna av sakrala (och delvis sakrala) samiska ortnamn. Namnen i de tre kategorierna kan karakteriseras som »mycket vanliga» och omfattar 63 % av alla ortnamn i materialet. En andra grupp av kategorier kan sägas vara »relativt vanliga» och utgörs av de med namn med saL. *átjek* etc., saS. *aejlies* etc., saN. *háldi* etc. och saN. *noaidi* etc. Tillsammans omfattar de sju största kategorierna i materialet drygt 87 % av alla ortnamn i inventeringen. Det betyder att de övriga kategorierna tillsammans endast utgör knappt 13 %.

(b) Ett annat sätt att svara på frågan om hur viktigt det en namnkategori betecknar har varit för namngivare och -brukare är att jämföra medeltalet ortnamn per område. Det är rimligt att anta att ett primärt ortnamn som betecknat något som uppfattats som viktigt av namngivarna har givit upphov till sekundärnamn på fler närliggande naturformationer än ett namn som betecknar något som uppfattats som mindre viktigt. Ju högre medeltalet av antalet ortnamn per område är desto viktigare bör alltså det som primärnamnet betecknar ha uppfattats vara.

Tabell 1. Samiska sakrala ortnamn i källmaterialet. Antalet ortnamn, områden med ortnamn och medelvärde av ortnamn per område i varje kategori.

ortnamnskategori	antal ortnamn	antal områden	ortnamn/område
<i>áhkká/áhkku</i>	228	118	1,9
<i>sieidi</i>	217	107	2,0
<i>bassi</i>	209	103	2,0
<i>átjek</i> etc.	81	42	1,9
<i>aejlies</i>	82	32	2,6
<i>háldi</i>	50	32	1,6
<i>noaidi</i>	42	20	2,1

Tabell 1 visar resultaten av den jämförelsen. Det är t.ex. en klar skillnad mellan det lägsta och det högsta medelvärdet (1,6 för namnen med saN. *háldi* etc. respektive 2,5 för namnen med saS. *aejlies* etc.), men en försumbar skillnad mellan de övriga namnkategorierna som alla i medeltal har ungefär 2 ortnamn per område. För det andra är det intressant att det inte – som man kunde förvänta – är någon av kategorierna med »mycket vanliga» namn som har det högsta medelvärdet utan en i gruppen med »tämmligen vanliga» namn, saS. *aejlies* etc. Kategorierna med »mycket vanliga» namn är spridda i många fler områden och används därför av fler namnbrukare, men de som brukar namn med saS. *aejlies* etc. använder i medeltal namnkategorien på (något) fler naturformationer i varje område. Det tolkar jag så att namnbrukarna därigenom visar att de anser begreppet 'aejlies' vara (något) viktigare än de övriga. Det mest oväntade är (den i och för sig marginella men ändå tydliga) skillnaden i medelvärde mellan de två namnkategorierna med saS. *aejlies* etc. respektive saN. *bassi* etc. De två orden kanske inte har så lika betydelse som ordböckerna anger. Båda ska ju betyda 'helig', men hade betydelsen varit helt densamma borde medelvärdet av antalet ortnamn per område också varit ungefär detsamma. Skillnaden i medelvärde ger (även om den är liten) incitament till en noggrann jämförande semantisk analys av de två orden.

(2) Andelen namn på olika typer av naturformationer skiljer sig också mellan de olika namnkategorierna. Om endast slumpen skulle ha avgjort hur stor andel av de sammansatta namnen i varje kategori som har efterleder som

Tabell 2. Samiska sakrala ortnamn i källmaterialet. Andelen sammansatta ortnamn med naturbetecknande efterleder uppdelade i tre grupper och ordnade från högsta till lägsta andel namn med efterleder som betecknar vattensamlingar, etc.

1 = namn med efterleder som betecknar vattensamlingar, vattendrag, vikar, sund, forsar etc., och land vid vatten (som öar, uddar, stränder, etc.); 2 = namn med efterleder som betecknar fjäll, berg, kullar, höjder, åsar, etc.; 3 = namn med efterleder som betecknar andra naturformationer som till exempel myrar, slätter, stenar, områden där det varit skogsbrand, etc.

	<i>sieidi</i>	<i>áhkká/áhkku</i>	<i>aejlies</i>	<i>átjek etc.</i>	<i>bassi</i>
1	60	55	53	52	48
2	22	31	28	29	32
3	18	16	19	17	20

betecknar t.ex. sjöar och vattendrag skulle den andelen vara ungefär lika stor i alla kategorier. När det är skillnader mellan två namnkategorier så indikerar de därför reella skillnader mellan hur de har uppfattats av namngivare och -brukare.

I texten har jag delat in de terrängtermer som är efterleder i de sammansatta ortnamnen i tre grupper, (1) termer som betecknar vattensamlingar, vattendrag, vikar, sund, forsar, land vid vatten, etc.; (2) de som betecknar fjäll, berg, kullar, höjder, åsar, etc.; och (3) andra terrängtermer, d.v.s. ord för bl.a. myrar, slätter, stenar, områden där det varit skogsbrand, etc. I avsnitten om de kategorier av samiska sakrala och delvis sakrala ortnamn som omfattar flest namn har jag angett hur stor andel av efterlederna i de sammansatta namnen som ingår i var och en av de tre grupperna av terrängtermer. Siffrorna för de största kategorierna är sammanställda i tabell 2. Om man jämför andelarna efterleder i varje grupp i de olika kategorierna visar det sig att det är ortnamnen med saN. *sieidi* etc. som har klart störst andel efterleder som betecknar vattensamlingar etc. och att namnen med saN. *bassi* etc. både har högst andel av efterleder som anger bergsformationer och av dem som tillhör gruppen med andra naturtermer, men andelen namn med efterleder i den tredje gruppen skiljer sig relativt lite mellan kategorierna.

En annan observation är att alla de fem ortnamnskategorierna har klart högre andel efterleder som betecknar vatten och land vid vatten etc. än sådana som är ord för olika typer av bergsformationer. Samiska heliga platser ligger ofta vid vatten och ortnamnen bekräftar därför det vi vet från andra källor.⁶¹

Som när det gäller medeltalet ortnamn per område visar också siffrorna för andelen namn på olika typer av naturformationer en del skillnader mellan namnen med saS. *aejlies* etc. och de med saN. *bassi* etc. Särskilt markant är att en större andel av ortnamnen med saS. *aejlies* etc. än de med saN. *bassi* etc. är namn på vatten och land vid vatten. Skillnaderna ger ytterligare argument för hypotesen att det finns betydelskillnader mellan de två appellativen. Kan skillnaden bero på att de farliga aspekterna och den varningssignal som ligger i saN. *bassi* etc. saknas eller är mindre tydliga i saS. *aejlies* etc., eller finns det andra orsaker?

(3) Det mest överraskande resultatet av undersökningen är att så få av de osynliga väsen som betecknas som »gudar» och »gudinnor» i det skriftliga källmaterialet finns belagda i ortnamn. En rimlig hypotes är att de sakrala ortnamnen är kvarlevor från ett äldre skede av samisk religionshistoria än det som beskrivs i texter från 1600- och 1700-talen. För studier av samisk religion

⁶¹ Så ligger t.ex. endast 25 % av *sieidi*-stenarna i Tiina Äikäs material från norra Finland mer än 300 m från en vattensamling eller ett vattendrag (Äikäs 2011 s. 80 f.).

under järnålder och medeltid bör de därför kunna fungera som ett komplement till det arkeologiska materialet.

Av manliga osynliga väsen är den ende som det finns säkra belägg för den personifierade åskan. Kartan över utbredningen av ortnamn som innehåller regionala ord för 'åska', och som antagligen i de flesta fall syftar på den personifierade åskan, ger anledning till flera frågor: Var åskan som väsen särskilt viktig i de regioner där de ortnamnen är vanligast, de ume-, lule och enaresamiska? Vad med de andra regionerna där »åskguden» också beskrivs som viktig, som t.ex. den sydsamiska? Om *Áhkká/Áhkku*, som Fellman påstod, var hustru till den personifierade åskan, hur vanligt är det att platser med namn i de två kategorierna ligger i närheten av varandra?

Det väsen som representerades av sejterna är också på sätt och vis belagt i ortnamn, men utan namns nämnande (jfr Rheen ([1671] 1897 s. 37–42). I norr identifierades detta väsen med den personifierade åskan som därför bland kemisamer kunde kallas saE. *stuorrâ pase sieidi* 'stora heliga sejten' (T. I. Itkonen 1946 s. 2).

I de många ortnamnen med saN. *Áhkká* etc. eller saN. *Áhkku* etc. syftar den beteckningen ('hustrun' respektive 'farmodern, mormodern; den äldre kvinnan') i en del fall på ett kvinnligt osynligt väsen. Frågan är bara vilket väsen. Är det hustrun till det manliga väsen som representerades av sejterna (som Rheen skriver) eller hustrun till den personifierade åskan – »åskguden» (som Fellman skriver)? Eller varierade det mellan olika regioner? Var hon i det sydsamiska området helt enkelt Saaraahka, som där var det viktigaste av alla osynliga väsen? Oberoende av hur stor andel av namnen i den kategorin som verkligen syftar på ett osynligt väsen (eller på två eller tre olika väsen), är själva det förhållandet att det finns ett antal ortnamn som bevarat minnet om henne (eller dem) en påminnelse om att vi vet väldigt lite om vilka osynliga väsen som var viktiga i det dagliga livet för de samer som inte var rituella specialister. Ortnamnen blir ett korrektiv som tvingar oss att läsa andra källor på nya sätt.

(4) Till sist vill jag nämna ytterligare en iakttagelse man kan göra av genomgången, nämligen att flera av ortnamnskategorierna exemplifierar att minnen om sakrala platser har kunnat leva vidare i kultiska ortnamn även när de tekniska termer som ingår i namnen inte längre används i talspråket. Det gäller bl.a. saN. **álda* etc., saN. **viddjá* etc. och saN. **luohttemuorra* etc.

En annan reflexion är att även när antalet belagda ortnamn i en kategori är väldigt lågt – som de endast tre ortnamnen med vardera saN. *bálvalus* etc., saArj. *guobas* etc., saS. *saajve-* och saL. *värro* etc. – ger namnen viktig information som fyller ut det vi vet genom andra källor. Inte minst preciserar de exakt var de specifika företeelser som termerna betecknar förekom, en typ av information som ofta är otydlig i de skriftliga källorna. Trots att de är få ger

också de här ortnamnen ett bidrag till tydligare och mer nyanserade beskrivningar av regionala och lokala särdrag.

Samiska namn på distrikt och kommuner med finska, norska, ryska och svenska motsvarigheter

Aanaar saE. / fi. Inari / sv. Enare	Laakesvuemie saS. / no. Namsskogan
Aarborte saS. / no. Hattfjelldal	Láhppi saN. / no. Loppa
Álaheadju saN. / no. Alta	Lijre saS. / no. Lierne
Árjepluovve saArj. / sv. Arjeplog	Liksjoë saS. / saU. Likssjuo / sv. Lycksele
Árviesjávrrie saU. / sv. Arvidsjaur	Луя́ввьр (Lujávvr) saKld. /
Bearalváhki saN. / no. Berlevåg	ry. Ловозеро
Beardu saN. / no. Bardu	Luspie saS. / saU. Lusspie / sv. Storuman
Čáhcesuolu saN. / no. Vadsø	Muosát saN. / no. Måsøy
Čuđegieddi saN. / no. Kistrand	Návuotna saN. / no. Kvænangen
Davvesiida saN. / no. Lebesby	Fuolldá saL. / no. Sørfold
Deatnu saN. / no. Tana	Ohcejohka saN. / fi. Utsjoki
Eanodat saN. / fi. Enontekiö	Omasvuotna saN. / no. Storfjord
Gáivuotna saN. / no. Kåfjord	Ре́ссамву́вдд saSk. / ry. Печенгский
Girkonjárga saN. / no. Kirkenes	район
Giron saN. / sv. Kiruna	Raane saS. / saU. Rána / no. Rana
Guovdageaidnu saN. / no. Kautokeino	Ráisa saN. / no. Nordreisa
Hábmer saL. / no. Hamarøy	Romsa saN. / no. Tromsø
Jiellevárre saL. / saN. Jiellevárri /	Soađegilli saN. / fi. Sodankylä
sv. Gällivare	Suorssá saU. / sv. Sorsele
Jåhkåmåhkke saL. / sv. Jokkmokk	Unjárga saN. / no. Nesseby
Kárášjohka saN. / no. Karasjok	Vualtjere saS. / sv. Vilhelmina
Kuâlök saSk. / ry. Кола	

Särskilda förkortningar

avl.	avledning	saSk.	skoltsamisk(a)
dim.	diminutiv	saU.	umesamisk(a)
fi.	finsk(a)		
no.	norsk(a)		
ry.	rysk(a)		
saArj.	arjeplogssamisk(a)		
	(= pitesamisk[a])		
saE.	enaresamisk(a)		
saKld.	kildinsamisk(a)		
saL.	lulesamisk(a)		
saN.	nordsamisk(a)		
saS.	sydsamisk(a)		

Källor och litteratur

- Afanas'eva, N. E. (Н. Е. Афанасьева) & al., 1985: Сăмь-рұшш соакнэхкь / Саамско-русский словарь. Ред. Р. Д. Куруч. Москва.
- Aikio, Samuli, 1992: Samiska släktnamn från 1600- och 1700-talen. I: SAS 10. S. 55–76.
- 2017: Davvisámi báikenamat oktan čilgehusaiguin. Kárášjohka.
- Andersson, Hans & Korhonen, Olavi, 1994: Luleå, Jokkmokk, Sarek... Vad betyder namnen? Jokkmokk.
- Antonova, Sāndre & Šeller, Elizabet [Elisabet Scheller] (Сāндрэ Антонова & Элизабет Шеллер), 2021: Сăмь-рұшш я рұшш-сăмь сāнн̄нэххь (16000 вёррұт сāнн̄). Tromsø. <https://sanj.oahpa.no> (senast hämtad 30.4.2025).
- Barruk, Henrik, 2018: Báhkuoagirjje. Ubmejesámien-dáruon, dáruon-ubmejesámien / Ordbok. Umesamisk-svensk, svensk-umesamisk. [Gagnef]
- Bengtsson, Nils-Henrik & al., 2016: Pitesamisk ordbok med stavningsregler. Red. av Joshua Wilbur. Freiburg. (Samica 2.)
- Bergsland, Knut, 1984: Eldre samiske tekster i utvalg til forelesninger. Tromsø.
- 1985: Sørsamiske arvefjell på 1700-tallet. I: Årjel-saemieh / Samer i sør 2. S. 55–78.
- Bergsland, Knut & Mattsson Magga, Lajla, 1993: Årjelsaemien-daaroen baakoe-gærja / Sydsamisk-norsk ordbok. [Indre Billefjord.]
- Bol'sakova, Nadežda (Надежда Большакова), 2005: Жизнь, обычаи и мифы кольских саамов в прошлом и настоящем. Мурманск.
- Boyne, Hans Petter, 2017: Báikenamat Sámis / Stedsnavn i Sápmi. 3. Kárášjohka.
- Bäckman, Louise, 1975: Sájva. Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen bland samerna. Stockholm. (Stockholm Studies in Comparative Religion 13.)
- [2005] 2013. The *noaidi* and his worldview. A study of Saami shamanism from an historical point of view. I: Studier i samisk religion. Samlade artiklar av Louise Bäckman. Stockholm. (Religionshistoriska jubileumsserien 1.) S. 11–22.
- Collinder, Björn, 1927: Kebnekaise och de heliga bergen. Ett ortnamnskåseri. I: Svenska turistföreningens årsbok 1927. S. 240–249.
- 1964: Ordbok till Sveriges lapska ortnamn. Uppsala. (Sveriges ortnamn.)
- Egeler, Matthias, 2019: Ortsnamen als religionswissenschaftliche Quelle. I: Zeitschrift für Religionswissenschaft 27. S. 146–173.
- Fellman, Jacob [1830-t.] 1906. Ur lappsk mytologi [...]. I: Anteckningar under min vistelse i Lappmarken 2. Red. av Isak Fellman. Helsingfors. S. 13–190.
- fi.wikipedia.org = Wikipedia. Vapaa tietosanakirja. fi.wikipedia.org/wiki/ (senast hämtad 5.9.2025).
- Frette, Thor, (1987) 1991: Luohtte-muorra. I: Sámi kulturmuittut. Báikenammačaggima giehtagirji / Samiske kulturminner. Håndbok i stedsnavnregistrering [...]. Red. av Hans Ragnar Mathisen. Romsa/Tromsø. S. 133–136.
- Google maps. <https://maps.google.com> (senast hämtad 4.5.2025).
- Graan, Olaus [Stephani], [1672] 1899a: Relation, eller en fulkomblig beskrifning om lapparnas vrsprung, så wähl som om heela dheras lefwernes förhållande. Red. av K. B. Wiklund. I: SvLm 17:2. S. 9–78.
- [1672] 1899b: Utdrag ur *Relation* om lappmarkernas tilståndh i Wester Norlanden, särdeles j Pitheå och Luhleå lapmarker. Red. av K. B. Wiklund. I: SvLm 17:2. S. 83–84.

- Grundström, Harald, 1946–54: Lulelappsk ordbok / Lulelappisches Wörterbuch. 1–4. Uppsala. (Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala C:1.)
- Hallström, Gustaf, 1921: Gravplatser och offerplatser i ryska lappmarken. I: Etnologiska studier tillägnade Nils Edvard Hammarstedt 3.3.1921. Stockholm. (Föreningen för svensk kulturhistoria. Böcker 2.) S. 183–194.
- Hasselbrink, Gustav, 1981–85: Oårj’elsaamien baaguog’ärjaa / Südlappisches Wörterbuch. 1–3. Uppsala. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala C:4.)
- Heide, Eldar, 2022: Old Icelandic and Sami ancestor mountains. A comparison. I: Religions around the Arctic. Source Criticism and Comparisons. Ed. by Håkan Rydving & Konsta Kaikkonen. Stockholm. (Stockholm Studies in Comparative Religion 44.) S. 31–76.
- Helander, Kaisa Rautio, 2008: Namat dan nammii. Sámi báikenamaid dáruiduhttin Várjjaga guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas. Guovdageaidnu. (Diedut 2008:1.)
- Holmberg-Harva, Uno, 1928: Petsamonmaan kolttain pyhät paikat. I: Juhlakirja Yrjö Wichmannin kuusikymmenvuotispäiväksi. Helsinki. (Mémoires de la Société finno-ougrienne 58.) S. 12–25.
- Huggert, Anders, 2000: A church at Lyckselet and a sacrificial site on Altarberget – two worlds of the Saami. I: Acta Borealia 17:1. S. 51–75.
- Israelsson, Per-Martin & Nejne, Sakka, [2007]: Svensk–sydsamisk, sydsamisk–svensk ordbok och ortnamn / Daaroen–äärjelsaemien, aarjelsaemien–daaroen baakoe-gärja jih sijjienommh. [Kiruna.]
- Itkonen, Erkki & al., 1986–91: Inarilappisches Wörterbuch. Helsinki. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae 20:1–4.)
- Itkonen, T[oiwo] I., 1946: Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen. Helsinki. (Mémoires de la Société finno-ougrienne 87.)
- 1958: Koltan- ja kuolanlapin sanakirja / Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen. Helsinki. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae 15.)
- 1962: *Kuivi*, ein heiliger Ort der Lappen. I: Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Paavo Ravila. Helsinki. (Mémoires de la Société finno-ougrienne 125.) S. 127–138.
- Johansson, Carl, 1945: Om kultplatser och heliga områden i Torne och Lule lappmarker. I: SvLm 1943–44. S. 44–82.
- Kaikkonen, Konsta, 2022: Jacob Fellman’s introduction to Saami indigenous religion. A source critical dilemma. I: Religions around the Arctic. Source Criticism and Comparisons. Ed. by Håkan Rydving & Konsta Kaikkonen. Stockholm. (Stockholm Studies in Comparative Religion 44.) S. 161–203.
- Kartor. Applikation som medföljer Apple-datorer (senast hämtad 4.5.2025).
- Kartplatsen. Lantmäteriverket, Finland. <https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka> (senast hämtad 5.9.2025).
- Kert, Georgij M. (Георгий М. Керт), 2009: Саамская топонимная лексика. Петрозаводск.
- Kildal, Sigvard, [1730] 1807: [Utdrag ur:] Nogle Observationer om Trommen eller Runebommen, med en kort Beskrivelse over de hedenske Afguder blandt Finner og Lapper, [...]. Red. av W. H. F. Abrahamson. I: Det skandinaviske litteraturselskabs skrifter 2. S. 449–475.

- Kildal, Simon, [1728] 1910: [...] bestyrkende af Forbus' relation. I: Källskrifter till lapparnas mytologi. Red. av Edgar Reuterskiöld. Stockholm. (Bidrag till vår odlings häfder 10.) S. 61–62.
- Kintel, Anders, 2013: Julevsáme–dárro báhkogirje. Norsk–lulesamisk ordbok. I: Julevbágo. [Hamarøy.] <https://julev.no> (senast hämtad 29.4.2025).
- Korhonen, Olavi, 1979: Bákkogir'je julevusámes dárrui dáros julevusábmaí / Lulesamisk svensk svensk lulesamisk ordbok. Luleå.
- 2017: Språkliga kommentarer. I: Samiskt liv i äldre tid. Edvin Brännströms uppteckningar från Arvidsjaur och Arjeplog redigerade av Ivan Eriksson med språkliga kommentarer av Olavi Korhonen. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 145.) S. 284–370.
- Leem, Knud, [1740-t.] 1767: Beskrivelse over Finmarkens Lapper [...]. Kiøbenhavn.
- Magga-Eira, Anni, 2025: "Eanan lea earálágan go das lea eallán." Sosioonomastihkalaš guorahallan Lákkonjargga orohaga Njulloslákkuid siidda ja Sállevári bálgosa boazovázziid báikenammamáhtus. Oulu. (Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 244.)
- Manker, Ernst, 1957: Lapparnas heliga ställen. Kultplatser och offerkult i belysning av Nordiska museets och landsantikvariernas fältundersökningar. Stockholm. (Acta Lapponica 13.)
- Mattus, Ilmari, 2014: Anarâš päikkinoomah. Aanaar.
- Mebius, Hans, 1968: Värro. Studier i samernas förkristna offerriter. Uppsala. (Skrifter utgivna av Religionshistoriska institutionen i Uppsala [hum. fak.] genom C.-M. Edsman 5.)
- 1972: Sjiele. Samiska traditioner om offer. I: SaoS 1971. S. 54–120.
- 2003: Bissie. Studier i samisk religionshistoria. Östersund.
- Min karta. Lantmäteriet, Sverige. <https://minkarta.lantmateriet.se> (senast hämtad 5.9.2025).
- Moshnikoff, Satu & Moshnikoff, Jouni, [2020]: Suomi–koltansaame sanakirja / Lää'dd–sää'm sää'nnke'rjj. Aanaar.
- Mosnikoff, Jouni & Sammallahti, Pekka, 1988: U'cc sääm–lää'dd sää'nnkeârjaž / Pieni koltansaame–suomi sanakirja. [Utsjoki].
- Myrvoll, Marit, 2018: Álmáj, Áhkká ja Niejdda / Mannen, Kvinna og Jenta. Sámiij bassetjåhká / Samenes hellige fjell. I: Dīn – tidsskrift for religion og kultur 2018:2. S. 112–120.
- 2019: Samiske hellige fjell – en glemt kulturarv? / Sáme basseváre – vajálduhteduvvam kultarárbbe? I: Bårjås. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Árran Julevsáme guovdasj / Lulesamisk senter 2019. S. 18–35.
- Nesheim, Asbjørn, 1968: Samiske stedsnavn. I: Namn i fjellet. Red. av J. Sandnes & P. Tylden. Oslo. (Orion-bøkene 74.) S. 132–159.
- Nickul, Karl, 1934: Petsamon eteläosan koltankieliset paikannimet kartografiselta kannalta. Helsinki. (Fennia 60:1.)
- Nielsen, Konrad, 1932–38: Lappisk ordbok / Lapp Dictionary. 1–3. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning B:17:1–3.)
- Nielsen, Konrad & Nesheim, Asbjørn, 1956–62: Lappisk ordbok / Lapp Dictionary. 4–5. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning B:17:4–5.)
- no.wikipedia.org = Wikipedia. Den frie encyklopedi. no.wikipedia.org/wiki/ (senast hämtad 2.5.2025).
- Norgeskart. Kartverket, Norge. <https://norgeskart.no> (senast hämtad 5.9.2025).

- Norstedt, Gudrun, 2011: Lapps kattelanden på Geddas karta. Umeå lappmark från 1671 till 1900-talets början. Umeå.
- [Norstedt, Gudrun & Korhonen, Olavi], 2011: Ortnamnen på Geddas karta. I: Lapps kattelanden på Geddas karta. Umeå lappmark från 1671 till 1900-talets början. Av Gudrun Norstedt. Umeå. S. 197–212.
- Nutti, Jonny & Hermansen, Ard-Erik, 2018: Samiske stedsnavn i Spansdalen / Runggusámi báikenamak. [Evenskjær.]
- Nyman, Eva, 2023: Sakrala ortnamn av förkristen nordisk typ i de nordliga delarna av Norge och Sverige. Ett försök till översikt. I: NoB 111. S. 13–60.
- Olsen, Isaac, [efter 1715] 1910: Om lappernes vildfarelser og overtro. I: Kildeskrifter til den lappiske mytologi 2. Red. av Just Qvigstad. Trondheim. (Det kgl. norske videnskabers selskabs skrifter 1910:4.) S. 7–101.
- [efter 1715] 1934: Finnernes afgudssteder. I: Finnmark omkring 1700. Aktstykker og oversikter. Red. av Martha Brock Utne & O. Solberg. Oslo. (Nordnorske samlinger 1.) S. 134–140.
- Olthuis, Marja-Liisa & Valtonen, Taarna, 2020: Suomi–inarin saame sanakirja / Suomâ–säämi sänikirje. Aanaar.
- Qvigstad, Just, 1926: Lappische Opfersteine und heilige Berge in Norwegen. I: Zur Sprach- und Volkskunde der norwegischen Lappen. Oslo. (Oslo etnografiske museums skrifter 1.) S. 317–356.
- 1935: De lappiske stedsnavn i Troms fylke. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B:28.)
- 1938: De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B:33.)
- 1943: Identifikasjon av stedsnavnene i Hans Skankes Epitomes pars prima, ms. s. 78–81. I: Nordlands og Troms finner i eldre håndskrifter. Oslo. (Nordnorske samlinger 5.) S. 55–56.
- 1944: De lappiske appellative stedsnavn. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B:42.)
- Ravila, Paavo, 1934: Reste lappischen Volksglaubens. Helsinki. (Mémoires de la Société finno-ougrienne 68.)
- Rheen, Samuel, [1671] 1897: En kortt relation om lapparnes lefwarne och sedher, [...]. Red. av K. B. Wiklund. I: SvLm 17:1. S. 7–68.
- Rydving, Håkan, 1988: Tarradalen, lulesamiska *Tarrhavuopmē*. I: OUÅ 1988. S. 47–54.
- 1990: Ortnamn som religionshistoriskt källmaterial. I: NoB 78. S. 167–177.
- 1995a: The Saami literary languages. Problems of unification. I: Zur Frage der uralischen Schriftsprachen. Hrsg. von Gábor Zaicz. Budapest. (Linguistica. Series A: Studia et dissertationes 17.) S. 25–30.
- 1995b: Samisk religionshistoria. Några källkritiska problem. Uppsala. (Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala 4.)
- 2002: Synliga och osynliga landskap. Några samiska exempel. I: Ting og tekst. Red. av Else Mundal & Anne Ågotnes. Bergen. S. 65–77.
- 2010: Tracing Sami Traditions. In Search of the Indigenous Religion among the Western Sami during the 17th and 18th Centuries. Oslo. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B:135.)
- 2013: Words and Varieties. Lexical Variation in Saami. Helsinki. (Mémoires de la Société finno-ougrienne 269.)

- 2024: Dïhte Saaraahka – Njaarkesne 1720-låhkoen. I: Sámi diedalaš áigečála 2024:2. S. 53–77.
- Rydving, Håkan & Kristofferson, Rolf, 1993: Några samiska offerplatser. I: Fornvännerna 88. S. 195–210.
- Sammallahti, Pekka, 2021: Sámi–suoma sátnegirji / Pohjoissaame–suomi-sanakirja. [Kárášjohka.]
- Sammallahti, Pekka & Morottaja, Matti, 1993: Säämi–suoma sänikirje / Inarinsaamelais–suomalainen sanakirja. Ohcejohka.
- Schlachter, Wolfgang, 1958: Wörterbuch des Waldlappendialekts von Malå und Texte zur Ethnographie. Helsinki. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae 14.)
- Sidenius, Lennart, [1728] 1910: [...] bestyrkande af Forbus' relation. I: Källskrifter till lapparnas mytologi. Red. av Edgar Reuterskiöld. Stockholm. (Bidrag till vår odlings häfder 10.) S. 62–63.
- Sjaggo, Ann-Charlotte, 2021: Ortnamnen i Arjeplog/Árjepluovve – en berättelse om landskapet och folket. Tromsø. (Senter for samiske studier. Skriftserie 21.)
- Skanke, Hans, [1728–31] 1945a: Epitomes historiae missionis lapponicae. Pars prima anlangende de nordske lappers hedendom og superstitioner. Red. av O. Solberg. I: Nordlands og Troms finner i eldre håndskrifter. Oslo. (Nordnorske samlinger 5.) S. 179–224.
- [1728–31] 1945b: Thomas v. Westens undersøkelser til Runebommens forklaring. Red. av O. Solberg. I: Nordlands og Troms finner i eldre håndskrifter. Oslo. (Nordnorske samlinger 5.) S. 225–244.
- Solbakk, Aage, 2012: Báikenamat Sámis / Stedsnavn i Sápmi. 1. Kárášjohka.
- 2015: Báikenamat Sámis / Stedsnavn i Sápmi. 2. Kárášjohka.
- 2021: Deanučázádat. Báikenamat, sogat, historjá / Tanavassdraget. Stedsnavn, slekter, historie. 1. Kárášjohka.
- Sopostavitel'no-onomasiologičeckij slovar' [...] = Сопоставительно-ономасиологический словарь диалектов карельского, вепсского, саамского языков. Под ред. Ю. С. Елисева & Н. Г. Зайцевой. 2007. Петрозаводск.
- Spangen, Marte, 2016: Circling Concepts. A Critical Archaeological Analysis of the Notion of Stone Circles as Sami Offering Sites. Stockholm. (Stockholm Studies in Archaeology 70.)
- Spiik, Nils Eric, 1994: Lulesamisk ordbok. Jokkmokk.
- Spiro, Melford E., 1966: Religion. Problems of definition and explanation. I: Anthropological Approaches to the Study of Religion. Ed. by M. Banton. London. (A.S.A. Monographs 3.) S. 85–126.
- Steen, Adolf, 1963: Sagn og mytologi i de samiske stedsnavn i Finnmark. Kristiansand S.
- Storjord, Thorbjørn, 1998: Tysfjord Divtasvuodna. Samiske og norske stadnamn. Drag/Ájluokta.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja (SKES). 3. [Toim.] E. Itkonen & A. J. Joki. [1962] 1981. Helsinki. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae 12.)
- Svonni, Mikael, 2023: Davvisámegiela–ruotagiela, ruotagiela–davvisámegiela sátnegirji / Nordsamisk–svensk, svensk–nordsamisk ordbok. Giron/Kiruna.
- Tanner, V., 1928: Petsamon alueen paikannimiä. 1. Lappalaisia paikannimiä. Helsinki. (Fennia 49:2.)
- Tegengren, Helmer, 1952: En utdöd lappkultur i Kemi lappmark. Studier i Nordfinlands kolonisationshistoria. Åbo. (Acta Academiae Aboensis. Humaniora 9:4.)

- Thurenus, Petrus, [1724] 1910: En kort berättelse om the widskeppelser, som uthi Åhrsilla Lapmark ännu äro i bruk. I: Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne 1. Samlade och utgifna af Isak Fellman. Helsingfors. (Suomalaisen Tiedeakatemian julkaisemia Pohjoismaiden historiaa valaisevia asia-kirjoja 1.) S. 389–399.
- Tomasson, Torkel, [1917] 1988. Några sägner, seder och bruk, upptecknade efter lapparna i Åsele och Lycksele lappmark samt Herjedalen sommaren 1917. Red. av Leif Lindin & Håkan Rydving. Uppsala. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala C:5.)
- Топографическая карта [...] = Топографическая карта Кольского полуострова 1933 года. http://www.etomesto.ru/map-murmansk_1933-kolskiy-poluostrov (senast hämtad 3.5.2025).
- Tornæus, Johannes J., [1672] 1900: Berättelse om lappmarkerna och deras tillstånd. Red. av K. B. Wiklund. I: SvLm 17:3. S. 9–64.
- Valtonen, Taarna, 2014: Mielen laaksot [...]. Neljän saamen kielen paikannimien rakenne, sanasto ja rinnakkaisnimet vähemmistö–enemmistö-suhteiden kuvastajina. Helsinki. (Mémoires de la Société finno-ougrienne 271.)
- Vorren, Ørnulv & Eriksen, Hans Kr., 1993: Samiske offerplasser i Varanger. Stonglandseidet. (Tromsø Museums skrifter 23.)
- Voščinin, V. P. (В. П. Вощинин), 1939: Географический словарь Кольского полуострова. I. Ленинград.
- de Vries, Jan, [1962] 1977: Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Leiden.
- Westman Kuhmunen, Anna, 2009: En sejtes historia. I: Bårjås. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Árran Julevsáme guovdasj / Lulesamisk senter 2009. S. 36–43.
- Wiklund, K. B., 1910a: De lapska och finska ortnamnen vid Kiruna och Torneträsk. Uppsala.
- 1910b: Register. I: Källskrifter till lapparnas mytologi. Red. av Edgar Reuterskiöld. Stockholm. (Bidrag till vår odlings häfder 10.) S. 111–120.
- 1918: De lapska Saivo-fjällen hos Leem-Jessen identifierade. I: NoB 6. S. 156–161.
- Äikäs, Tiina, 2011: Rantakiviltä tuntuille. Pyhät paikat saamelaisten rituaalisessa maisemassa. Rovaniemi. (Studia Archaeologica Septentrionalia 5.)

Summary

Sami sacred place-names

An attempt at an overview

By Håkan Rydving

In this article, Sami place-names that can be classified as ‘sacred’ in relation to the indigenous religion are surveyed and discussed. Place-names from the whole of Sápmi, the Sami settlement area, have been excerpted from various types of easily accessible sources: modern digital maps, published overviews of Sami place-names and surveys of indigenous Sami sacred places. The material has been divided into four groups, (1) theophoric place-names, (2) cultic (or ritual) place-names, (3) place-names which

are both theophoric and cultic and (4) place-names which are sacred without being theophoric or cultic.

(1) In the section about theophoric place-names, it is noted, among other things, (a) that the Sami word translated as 'god', or, more correctly 'divinity', seems to have denoted concrete objects like stones or boulders that received sacrifices, not abstract beings; (b) that the category of Sami sacred place-names that consists of the largest number of names is problematic, since one does not know which of the names in this category are sacred and which are not; (c) that the only male divinity, known from the written source material from the 17th and 18th centuries, that is supported with examples in place-names is personified thunder; and (d) that a category of place-names that includes a word for an invisible ruler of areas in nature, plants and animals is especially common in northern Norway.

(2) The largest category of cultic (or ritual) place-names is the one which includes the most widespread Sami word for 'sacrificial stone', in North Sami spelled *sieidi*. Names in this category are found in the whole of Sápmi, except in the south where another word for 'sacrificial stone' is used. The other categories that are discussed in this section consist of only a few place-names each. These names include words for 'sacrifice', 'sacrificial place', 'ritual specialist' and 'ritual drum', as well as for a tool and animal fat that were used in sacrificial rituals.

(3) Only one name which is both theophoric and cultic has been found in the material, *Äijih sieidi* 'Äijih's («the Thunderer's») sacrificial stone' in Aanaar (Inari).

(4) Sacred place-names that are neither theophoric nor cultic usually include a word which means 'sacred'. In Sami, there are two such word stems. One was borrowed from Old Norse and is only found in place-names in the western parts of Sápmi; the other, of which there are instances in all Sami varieties, has a close parallel in Finnish. Today, both words are used in Christian contexts, but traditionally they indicated different indigenous forms of sacredness, as they do in most place-names that include them.

In the conclusion, the different categories are compared on the basis of the number of place-names per category, and the number of place-names per area where the names of each category occur. These comparisons establish, for instance, some striking differences between the two words for 'sacred', indicating that they are not as synonymous as the translations of them in dictionaries indicate. The most surprising result of the investigation is, however, that so few (only two) of the divinities that are presented in the written source material related to indigenous Sami religion are found in place-names. Another observation is that some technical terms that have long disappeared from spoken language have interestingly been preserved in place-names. It is also noted that even in categories with only a few instances, the place-names – by being preserved concrete witnesses – clarify exactly where the specific phenomena that they indicate really occurred, a type of information that is often unclear in the written sources.